

AUSTRUMDAL

Austrumdalen en sommerdag 2003. Foto: Per Spødervold.

Torvald Austrumdalen har samla mye stoff fra garden Austrumdalen. Han deltok i Norsk Etnologisk Gransking sine spørreundersøkelse hvor han sendte inn artikler i tidsrommet 1946 til 1964.

*

Dessuten skreiv han flere lokalhistoriske artikler, og i 1966 gav han ut heftet «Soga om garden Austrumdalen».

*

Det må og nevnes at hans forfedre har vært uvanlig omtenkssomme til å ta vare på gjenstander med kulturhistorisk verdi. Dette er samla i Austrumdalen Gardsmuseum.

*

Stor takk til Per Spødervold som har tatt vare på mye av dette stoffet fra sin morfar, samt besørget en rikholdig bildesamling fra garden.

*

Dermed er denne kulturhistorien blitt mulig.

Åaland Gård, oktober 2011
Paul Tengesdal

AUSTRUMDAL – RIK PÅ KULTURMINNER

*Serina (1884-1974) og Torvald 1884-1973) Austrumdal i «høgsetet» heime i Austrumdal.
Dette laga han som elev ved Jæren Folkehøgskule på Klepp, 1904.
Foto: Gunnar Undheim 1964.*

*Austrumdal Gardsmuseum tilhører Dalane Folkemuseum.
Kjernen i dette er den gamle kornløa, med årstallet 1519 innskåret i de gamle tømmerstokkene.
Museet har mange gjenstander samla fra gardsdrifta og husholdningen opp gjennom hundreåra.
Foto: Paul Tengesdal, 2011.*

AUSTRUMDAL I BJERKREIM KOMMUNE

Garden Austrumdal ligg i den austre enden av det 6 km lange Austrumdalsvatnet. Vegen langs vatnet går gjennom i alt tre tunneler før den kommer til garden. Her åpner landskapet seg til en fin flate hvor garden ligg.

GARDEN AUSTRUMDAL

Navnet var før svartedauden Austrum (Austheim), etter svartedauden Austrumdalen, der Austrum låg. I Bjerkreim har vi 5 såkalt -heim gardar, fra vest mot aust; Bjerk-heim, Geit-heim, Ass-heim, Malm-heim og Aust-heim. Dette skal være blant de eldste gardar. Heim er en forhistorisk betegnelse for gård, ættegård.

Når garden var en av de eldste i Bjerkreim, så var det ikke så trang-bølt at de måtte heilt austenom Sandvatnet (Austrumdalsvatnet) å finne bygge rom til garden. Det var nok andre ting som talte. Og det var de store viddene mellom Ørsdalen og Maudal. Her låg 30 km² med jord som ingen enda hadde lagt under seg. Her var plass og rom til en virkelig «Heimgard»

I indre enden av vatnet var ei fin flate, der kunne de bygge husa og dyrka korn. Her var massevis god slått. Og her var godt beite, så de kunne føde og beite mange kreatur. Kreaturet laga mye hevd til store kornåkrer. Her var skog til byggematerial og massevis godt brensel. Her var fiskevatn både nede i dalen og i fjellvatna. Her var store viddar til å driva jakt. Her var staden til å bygge heim-gard.

NABOGARDEN GRØTTELAND

Garden Austrumdal hadde nå ei jordvidde på 30 km². Dette var ei jordvidde som var altfor stor, og av denne vidda vart det så fraskilt 10 km², og laga en ny gard.

Det var folka i Austrumdal som bygde denne nye garden Grøtteland på to bruk. Først var det «dør heima» og seinere vart så «dør inne» laga. Vi veit ikke sikkert, men det er nokså rimelig at det nettopp var folk fra Austrumdal som flytte til Grøtteland. Når Grøtteland vart fraskilt, låg Austrum att med ei jordvidde på 20 km². Det kunne godt latt seg gjort å laga to bruk i Austrum, men det har

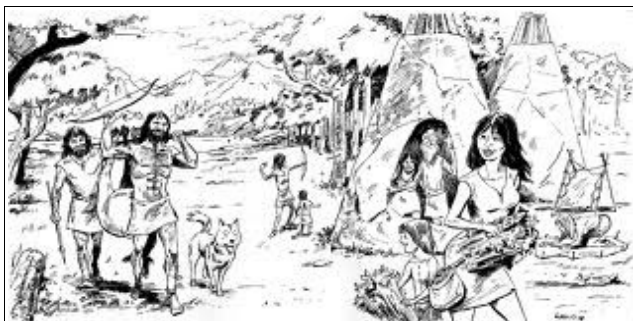
ikke folk vore villige til, verken før eller siden. Austrumdal er, når det gjeld jordvidde, det største bruket i Bjerkreim. Det er og ting som tyder på at Austrumdal har vore «fullgard» før Eik i Ørsdalen. Dersom Eik hadde vore fullgard før Austrumdal, så hadde de Eik sikkert ikke slept Austrumdal til å eiga jord frå Stavtjørn til Barbuvatnet.

TELTPASS FRA STEINALDEREN

Da Osavollen, en flat, fast udyrka voll ved åosen, vart dyrka omkring 1930, da hente det, – etter at torva vart snudd – da ligg det en haug med flint-stykker like under der torva hadde ligget. Torva var omlag 10 cm tjukk. Tre slike hauger med flint-stykker vart funnet under dyrkinga. Disse er nå oppbevart i museet på garden.

På samme staden var det to underlige rundinger gravd i marka, som runde veiter. Disse veite-rundingene hadde en diameter på godt og vel 2,5 meter, og de viste godt i marka. Midt i denne rundingen var det et lite søkk, og da de spadde i dette søkket fann de kol og aska. Det var ikke til å ta feil av. Dette var en teltplass fra Steinalderen laga for omlag fire tusen år siden.

Heile Osavollen var ikke tidligere spadd eller dyrka på noen måte før denne dyrkinga. Osavollen var nytta som slått og som tørkeplass for strand-høy.

Folk har vært i Austrumdal gjennom flere tusen år.

GRAVHAUGER

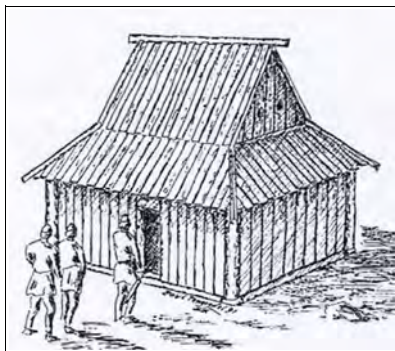
Etter som det fortelles så ryddet Hadvar Mauritzson (1813-1872) vekk mye stein og hauger på Storåkeren ned mot vatnet. Det sies at utenom eige arbeid kosta det 10 daler, dette arbeidet, og det var mange penger i den tida. Da de holdt på med dette, sa tjeneste-drengen: «Jamen Hadvar, dette er kjempehauger!» Og så fortelles det at Hadvar svara: «*Ja, men nå ska me soba heila den hedenske styggdommen på vatne!*» Det skal ha vore gravhauger på nedre Storåkeren, men hvor mange veit vi ikke. Men de som var der, vart såleis sopte på vatnet. Siden vart denne åkeren kalla for: «Tie-dala-stykkje»

GUDEHOV I NÆRHETEN

Det er ikke langt fra Austrumdal til Ørsdalen. Et menneske greier godt å gå frå Austrumdal og til Eik på to timer. Vegen mellom disse to gardene er godt farende både sommer og vinter med hest. De kan kjøre på slede om vinteren, og ride om sommeren. I Ørsdalen stod gudehovet på Hovland. Men også Eik, Vassbø og Bjordal er gamle gardar. Brattebø og Kvitlen er nok en del yngre.

Det er mye mulig at sambandet mellom Ørsdal og Austrumdal i gamle dager har vore livlig,

og at gudehovet på Hovland i Ørsdalen har blitt nyttet i staden for gudehovet på Hovland ved Veen.

Gudehovet i Ørsdalen slik det kan ha sett ut.

VEGER OG RYDNINGSRØYSER

Hvilke synlige merker er det etter de menneskene som i eldre tid ha budd på garden? Vegen som er ryddet i ura fra Vaudlibakken til Lega, må være noe av det som har vorte gjort snart, da det var umulig å få kyrne over til Lega uten å la dem svømme over. Det vart laga bilveg her i 1980, så viser det lite eller ingen ting igjen av den gamle vegen.

I Nordre-Lia er det ryddet så pass veg at det er kjørende med slede, både sommer og vinter, heilt opp til Svartufsenden. Men det syner at det i eldre tid har vore ryddet en veg ovenom kjørevegen. Denne vegen er bare en kreatur-veg og rekk bare utenfor Kvednabekken.

Lega bortenfor vatnet har sjølsagt vore laga straks etter at vegen i ura var ryddet. Vegen i Grøttelands-brekko er vel et ledd i ferdselsvegen fra Sirdalen – Ørsdalen – Austrumdalen – Maudal – Dirdal.

Hva tid vart de store steinrøysene laga på heimevollen? Me veit at etter gammel religiøs tru, tok fedrene sine ånder bustad i store steiner og røyser på heimevollen. Og når de ryddet åker på heimevollen var det synd mot disse åndene dersom steinen vart styrta i vatnet. Derfor lødde de rydning-steinen opp i røyser, for ikke å komme i unåde hjå disse åndene.

Dette syner nokså godt på garden Grøtteland. På Ufsene ovenom Djuvet er det i gamle-tida ryddet åker, og her er så bratt at de med lite arbeid kunne rulla all steinen nedi juvet, men all steinen er opplagt i røyser, og det er opplagt at det har vore et svært arbeid med å passa steinen så han ikke rulla ned i juvet av seg sjøl.

På garden Espeland fortelles det om en som tok på å kjøra røysene, som lå på slette vollen, ut på Storavatnet. Grannene åtvara han og sa at dette måtte han ikke gjøre; det kom til å hevna seg. Men dette tok han ikke hensyn til. – – Det gjekk ut for ham, så han måtte gå frå garden. «Der ser du», sa grannene til ham. «Du tok ikke hensyn til fedrene sine ånder». – De visste slikt før i tida!

Når vi ser på alle store røyser og hugser på store dobbel-lødde steingjerde som har vore og enda er i Austrumdal og som med lite arbeid kunne vore kjørt på vatnet, så må det være den gamle trua som er årsak til dette.

DE FØRSTE FASTBUANDE

Så snart som menneskene grip inn i naturen og rydder jorda for stein og trerøtter vert snart livsvilkåret lettere for de planter som vokser i jorda. Og når en plante på en eller annen måte vert tilført meir næring, da auker planteveksten mye, og mer dess mer næring som vert tilført.

Fra gammelt av var det vondt å finne slik plantenæring i større mengd. Men de la merke med at der det på marka låg ekskrementer fra dyr eller mennesker, der voks graset mye betre. Når

menneskene visste at de kunne skaffe kreatur-hevd, så kunne de og dyrke korn.

Det var om å gjøre å finne en stad der det var godt beite så kreatura greidde å finne næring sjøl om sommeren. Og attåt beite måtte det og væra så mye med viltvoksende gras at de av dette kunne samle høy nok, så kreatur greidde å livnære seg om vinteren.

Da var tida kommet å rydda bort stein og trerøtter og spa om jorda og løyse henne opp til åker. Da kunne de så korn og gjødsle åkeren med hevd. Og da hadde de ryddet en ny gard der mennesker og dyr kunne leve sommer og vinter og ikke kjøpe noen ting, verken mat eller klær, bare salt måtte de kjøpe. Slik vart det også i Austrumdal. De menneskene som budde der før Svartedauden har økonomisk greit seg godt, det syner rester etter de eldste husa (fra 1200-tallet).

Det vart pløyd med okser og ard (trepløg).

HUSA STOD DELVIS TOMME I 250 ÅR

Det gjekk 250 år fra Svartedaud-året (1349) til garden var busett på nytt (omkring 1600). Nå veit vi ikke visst om folka i Austrumdal døde ut i Svartedauden eller ikke. Det mest rimelige er at de flyttet ifrå og overtok gardar som låg øde etter sjukdommen, men helt likevel heimegarden i orden ved å halda takene og kledning i stand på husa. Vi veit ikke; men vi veit at husa på garden var 250 år etter Svartedauden så gode at de første beboerne nyttet husa fra ca. 1600 til 1733. I dette årstallet vart det bygd nytt våningshus etter den gamle årestova. Stolpebua var like god, og korn-løa har fra 1955 vorte til gards museum. Tømmeret i årestova var så godt at det vart nytta i det huset som vart bygd i 1733, og i det huset som vart bygd i 1925 er det og nytta material frå den gamle årestova.

At tømmeret i bygningene var så godt etter å ha stått ifrå før 1349 og til ca. 1600, i mer enn 250 år, at husa var brukende av de første menneske som busette seg omkring 1600, det kan ikke tydes på annet vis enn at det må ha vore menneske av samme ætt som har holdt sin hand over bygningene, det kan det ikke være tvil om.

DE FØRSTE VI VEIT SOM BUDE PÅ GARDEN

De første som budde på garden etter Svartedauden, når garden vart busett på nytt omkring 1600; Tjøl, Rasmus og Thormod var leilendinger. De neste tre som budde på garden: Rodleiv-Maurits, Bergita og Torkel, åtte noe i garden og Maurits Olavson Hompland åtte resten. Maurits O. Hompland åtte i begynnelsen av 1700-tallet både Austrumdal, Grøtteland, Øvre-Maudal og noe av Nedre-Maudal. Han busette seg sjøl i Øvre-Maudal og ætta hans, som budde i Maudal, har holdt seg der til omlag året 1900. Sonen til Maurits, Halvar Mauritsson Hompland, vart så busett i Austrumdal, og hans ætt har siden budd på garden Austrumdal, fra året 1717.

De forteller at da Hadvar Mouritzson overlot garden i 1865 til dattera Josefine og

svigersonen Svein Assheim laga han om stolpebua til kårstove. Han tok bort eikestolpene som bua var bygd på, og laga mur under. Tømmeret var av svært runde stokker, både på innsida og på utsida. På innsida vart stukkene flathogde og det vert fortalt at da hogg de bort et årstall fra 1200-tallet. Altså en stukk som var fra før Svartedauden.

Årestova var i vanlig bruk på 1600-tallet.

FOLK PÅ 1600-TALLET

Den første som er nemt på garden er Tjøl i 1603. Siden får vi kjennskap til flere personer utetter hundreåret gjennom skifte og rettsaker om eiendomsforhold, tvister osv. (Se Bjerkreimboka side 614-616). Etter rettsaka om skiftet mellom Austrumdalen og Eik i Ørdsdalen kan vi slutte at garden Eik vart busett på ny omlag 240 år etter Svartedauden, og 10-12 år tidligere enn Austrumdalen. Dette hadde Eik nyttet seg av og nyttet slåttene som hørte Austrumdalen til, og så vart det trette og rettsak. Saka vann Austrumdalen. Om folk i Austrumdalen, sjå Bjerkreimboka side 614 og utetter.

FOLK PÅ 1700-TALLET

Det gamle huset i Austrumdalen (nedrevet 1925) vart bygd i 1733, det viser et årstall innskåret i en dørstokk som tilhørte huset, og som var fra den gamle årestova som stod der før. Da var det Hadvar Maurittsson og Joren som budde der. Det var et stort og romslig hus med store stover i hver ende, og med kammers både til stova og bua. Ja, stort og romslig var det, med kjøkken på baksida og gang på framsida. Materialet i huset var svært og kom fra Homplandskogen i Sirdalen.

Det er fortalt at da de kjørte tømmeret fra Hompland til Austrumdalen hadde Hadvar fått folk frå Sirdalen til å vera med å kjøre. Men den vinteren var det så lite snø at da de kom til Homme med tømmeret, fann de det rettast å ikke kjøre det lenger. Men etter vinteren vart så streng at de da kunne kjørte tømmeret fra Homme til Austrumdalen. Og det er fortalt at da dugnadsfolka kom til Austrumdalen, fekk de til mat et okse-lår kokt i reineste søt melk. Tydeligvis stor glede av at tømmeret nå var framme.

I siste leveåret til Hadvar vart det ny trette om skiftet mellom Eik og Austrumdalen, men det gjekk nå som sist at de Eik måtte dra seg attende. Av rettsaka lærer vi Hadvar å kjenna som en klok mann og likedan en mann som visste hva han ville.

Så var det sonen Ole, som åtte garden etter far sin. Han vart knekt i uåra 1739-1742, og døde av «blodsott og flekkfeber og en hovedsott der henrykker sansen, opsvulmer legemet og langsamt utpiner det».

Så kommer vi frem til Halvor Mauritzson på slutten av 1700-tallet. Det er ting som tyder på

at Halvor har hatt nede og vølt kornløa, og at det har vore tømmer-løe også på andre sida av låven og så har de bygget opp kornløa av det brukbare tømmeret i begge romma og laga stolpe-løa til høyrommet. Vi vet at kornløa er vølt etter 1755. På bu-døra står årstallet 1794 måla.

Denne dama er fødd på 1700-tallet. Dette må være ett av de ytterst få bilder av folk fra Bjerkreim fødd i det århundret. Dette er Ingeborg Aadnesdtr. Austrumdal (1792-1867). Ho reiste til USA i 1852 for å vitje tre av barna sine som var reist i 1850. Ho vart værende der og døde i Chicago 22. nov. 1867. Dette bildet er tatt i USA. Du kan lese mer om Ingeborg senere i avsnittet om folk på 1800-tallet.

DÅ BJØRNEN VART SKOTEN I KJELI

Denne saga er fra Havor Mouritzson (1757-1810) si tid, og fortalt i familien gjennom flere ledd, inntil den vart nedskrevet av Torvald Austrumdal og publisert i *Ætt og Heim* i 1953. Denne saga er slik:

På nordsida av Austrumdalsvatnet er det ei li som er heilt inngjerd av steile fjell på de 3 sidene. Før vegen langs vatnet vart bygd, var det bare spreke karer som greidde å koma dit uten båt. I gamle dager rodde de kjea dit. Her kunne de ikke komme bort, og her skulle de være trygge for udyr, unntatt det som fauk i lufta (ørn). Såleis fekk lia navnet «Kjeli».

Segnet forteller at en gang helt i begynnelsen av 1800-tallet hadde mannen på garden, Halvor Mauritzson, 6 gjeld-værer gående i Kjeli om sommeren. De skulle bli feite av det gode graset og «leggjast til huse» når nå «gormånen» kom. Men da de kom og skulle ta heim dette gode slaktet, fekk de til sin store undring, sjå at værene alt var slakta og låg i en dunge oppå en bergrygg, som av dette fekk navnet «Vereberjæ». Somme av skrottene var nokså mye ete på, og det var lett å sjå kven som hadde stelt med dette. Men hvordan hadde bjørnen kommet dit? Det fantes bare ett svar: Bjørnen måtte ha sett værene fra andre sida av vatnet, og så hadde han svømt over, enda det er omlag 700 meter.

De grunna på hvordan de skulle få tak i denne væra-tjuven. Nå hadde sonen Mouritz nett kjøpt seg ei rifle, og så ville han freste om det kunne la seg gjøre å få bjørnen til å skyte seg sjøl. De akta seg vel og ikke tok i noe av det som lå der, så ikke bjørnen skulle fatte mistanke.

Så fann de en høvelig stad på den motsatte sida av der bjørnen måtte koma, og her vart rifla bunden fast og sikta inn på væra-dungen, som lå laglig til mellom to store steiner. Et sterkt band frå avtrekket og til en av skrottene var det eneste som ikke kunne skjules.

Noen dager seinere var de inne og såg om sjølskottet. Og hva såg de? Attmed væra-skrottene låg bamsefar så «daud som ei sild».

Det syner seg fra flere dyre-soger at bjørnen er mest ute etter kjøtt når det lid på hausten. Dette har nok sin årsak i at han treng noe kjøtt til å feita seg sjøl med, før han legg seg inn i hiet til den lange vintersøvnen.

FOLK PÅ 1800-TALLET

Mauritz Halvarson eier og driver garden fra 1810 til 1836. Han og Ingeborg hadde sju barn; den eldste, Hadvar, overtok heimegarden, og de tre yngste; Johannes, Hans og Serine reiste til Amerika i 1850. Mauritz var skrivekyndig og hadde interesse av hvorledes levevilkårene var for dem som reiste til Amerika. Slik kom han i brevveksling med Kleng Peerson. I 1852 reiste Ingeborg, enka etter han, også til Amerika. Det finnes bevart en del av denne korrespondansen, og et brev som Ingeborg skreiv heim til Valborg, svigerdattera si.

Her ser vi bilder av de tre søsken (maleri av Johannes, han døde alt i 1863), Hans Tobias (d. 1910) og Serine Gemalie (d. 1909) som reiste til USA i 1850. Johannes var en flink mann. Før han reiste til USA oppholdt han seg en tid i London. Det viser brev han skreiv. På et museum i USA finnes og ei visebok der han skreiv viser, dikt og tegnet til. Det finnes og brev fra Hans rett etter at Johannes var død. Der skriv han at disse tre søskena har fått tilsendt penger fra Store Ola Bjordal.

DET STORE TJUVERIET I AUSTRUMDAL

Det var i Mauritz si tid, i 1814, at det store tjuveriet vart gjort i Stolpebua i Austrumdal. Tjuven hadde rive hol i nevertaket i mønet og komme seg inn såleis. Folka var på stølen så han slapp å reddes for at noen skulle forstyrre ham i arbeidet. Alt som vart stole finnes idag oppskrevet, og det var slett ikke lite av verdisaker.

Det som vart stjålet var;

10 sølvskeier, 3 sølvkjeder, 1 sølvhalsband, 3 gullringer, 3 sølvringer, 3 par skospenner, 1 sølvglass, 3 par utgraverte sølvknapper, 6 dusin sølvknapper, 15 spesidaler, 2 firemark-stykker, 13 mark-stykker, 8 sølv riksdaler, 1000 riksdaler, 2 par sølv knesperner, 1 pengepung med sølvbeslag, 2 kort kledetrøye med 18 sølvknapper, 2 grønne vester med sølvknapper, 1 par blå lange bukser, 1 rund hatt med sølvband, 1 lærskeppe, 1 tegnebok, 20 silketørkle, 18 stykker bomullstørkle.

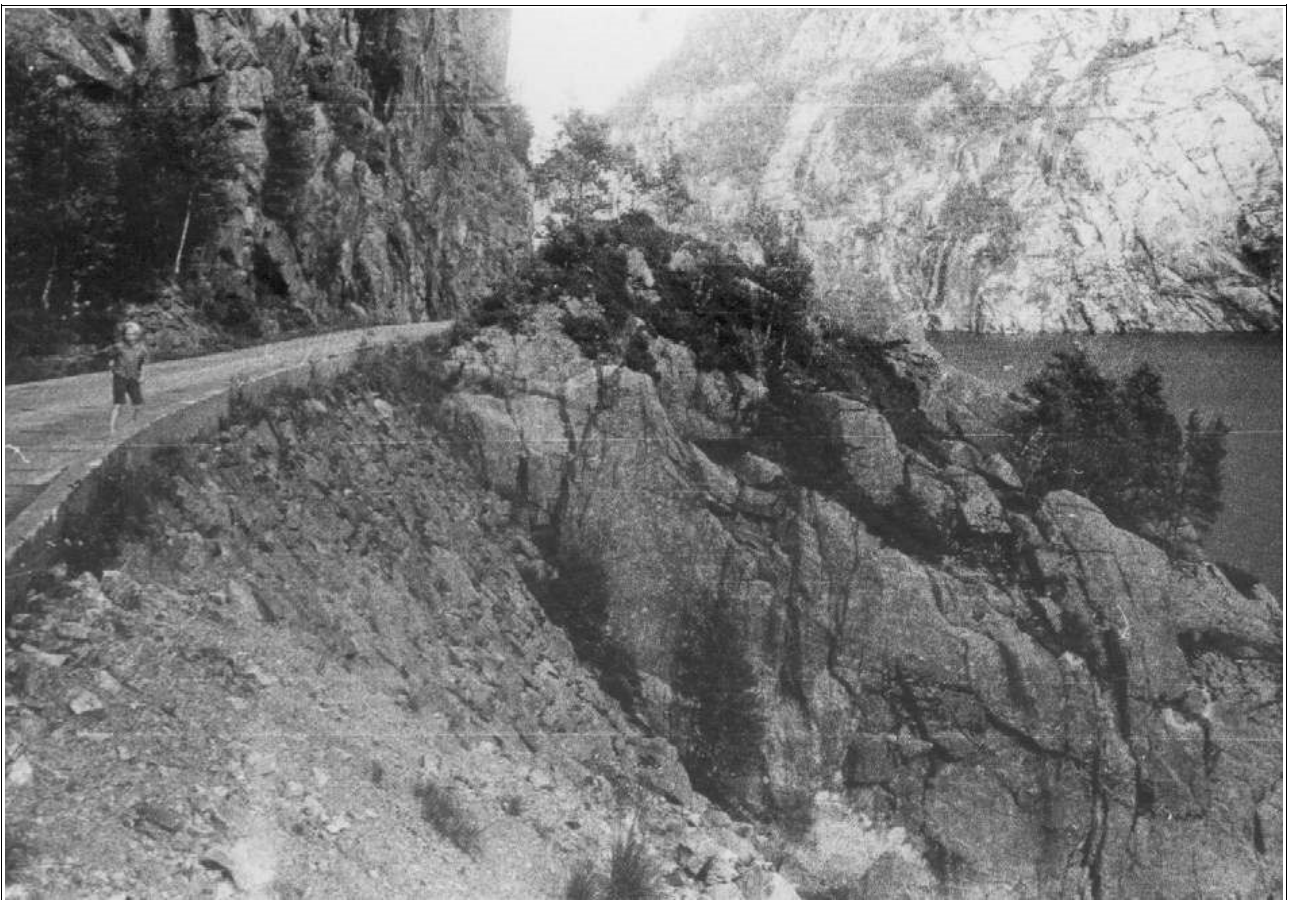
Denne lista over tjuvegods gir oss ei meining om reservelageret på en vanlig gard og et godt hint om klærne fra fyrst på 1800-tallet.

Etter at dette hende, så rodde folka i Austrumdal resten av verdisakene sine ut til Maratona og gjømte dem i den Stora Mara-håla, vert det fortalt. Så låg verdisakene der til de kom heim-att frå stølen.

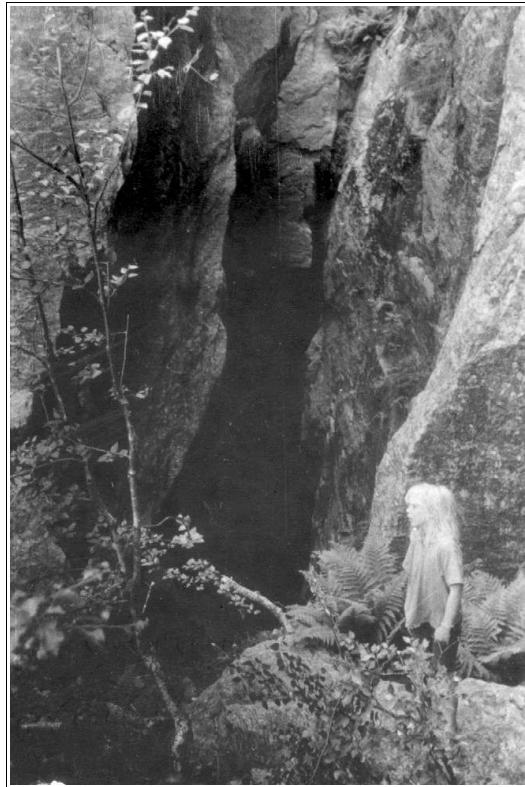
Et sagn seier at det også vart stole fra Stolpabua tidligere en gong. Det sies at det var en «fant» som forsynte seg den gongen, og at de klarte å forfølge ham til Skitbufjellet, der skaut de ham. Seinere har plassen blitt kalt for Fantahåla til den dag i dag.

Garden Austrumdal i 1919 sett fra Rauafjellet.

*Veraberget i Kjeli. Her vart bjørnen skoten med sjølvskot i 1810.
Foto: Per Spødervold 1993.*

*Maratona lå i bratteste fjellet, nesten uframkommelig. Nå ligg den over den gamle vegen utafor der ein kjører inn i første tunellen frå Austrumdal.
 Her ser ein ned i hola. Vibeke Spødervold står på kanten. Dette foto har Per Spødervold tatt i 1993.*

*Om våren vart kjea frakta over til Sniglanes på sørsida av vatnet. Her kunne de ikke «stikka av».
 Det er Valborg og Jorunn som er i motorbåten omkring 1935.*

INGEBORG AADNESDTR. - EN PEN DAME

Men det må også fortelles om Ingeborg Aadnesdatter (1792-1867), husfrua. Ho tala dansk bokmål heil korrekt, ikke gatemål, og ho holdt det oppe så lenge ho levde. Ho sa: «*Jeg vil inderlig ønske, at alle mennesker kunne lære seg til å tale pent*».

Barna lærte å tale dette «sproget» og jamvel hos barnebarna hekk det att. Ingeborg var svært reinslig og krevde reinslighet av de som ho var i lag med. Såleis krevde ho at når tjeneste-jenta bar vatn frå kjøkkenet til fjøset så skulle ho ikke gå beinvegen over gangen. Nei, ho måtte bære vatnet ut bakkdøra og rundt indre enden av huset for ikke å skitna ut ganggolvet.

På denne tida, var det overgang mellom bare soping eller vasking av golvet. Men Ingeborg helt strengt på at golvet skulle både skures og vaskes; og tjeneste-jentene var lite oppglødde for denne «*prippenskapen*» hennes, sies det.

Så er spørsmålet kor Ingeborg fekk denne prippenskapen frå. Ho budde sammen med foreldra først i Heskestad, siden på Eik i Ørsdalen og så Ausdal i Ørsdalen. Kanskje ho var tjeneste-jente hos en eller annen embetsmann, til dømes en prest, og der vart så hugtatt i dette livet ho fann der, at ho tok både språket og reinholdet opp i seg så godt det let seg gjøre. Det er og fortalt at ho tok seg en tur til Stavanger bare for å kjøpe ny hatt til mannen, så ho visste nok hva ho ville. Men det må sies at Ingeborg hadde en feil, ho gjorde forskjell både på barna og barnebarna, om de hadde navn etter hennes ætt. Såleis streva ho for at Ådne som hette etter far hennes skulle få garden, og ikke Hadvar som var eldst.

HADVAR MAURITZSON OG VALBORG BJØRNSDTR.

Så var det at Hadvar overtok garden i 1838 og hadde han til 1872. Han vart gift med Valbjørg Bjørnsdotter, Eikeland i Bygda. Det vert fortalt at Hadvar vart sett økonomisk tungt ned på garden. Garden skulle Hadvard betale 700 daler for, og mora fekk ei ganske stor følge. Men kona var dugende i husmoryrket og åtte økonomisk sans, så det gjekk likevel godt.

*Den første som kanskje har ått denne kvinnesalen var:
Ingeborg Aadnesdotter Ausdal (1792-1867). Sikkert er det at hennes svigerdatter
Valborg Bjørnsdotter Østeremdal (1818-1903) åtte den, med innslåtte nagler som danner bokstavene VBDØ.
Salen oppbevares i museet på garden.*

Hadvar rydda hauger og røyser på vestre sida av Storåkeren, og fekk steinen utfor bakken – ned mot vatnet, som tidligere fortalt. Halvard dyrka Sorebakken og Vodlåkrødla, og likedan Jonsokhodlen. Han vølte og måla heime-huset, vølte storafjøset og la på nytt tak. Hadvar og mennene på Grøtteland var med mennene på Hegelstad og bedra vegen i Hegelstad-dalen. Han var handsam og låg aldri på latsid. Han hadde et barkekjær ståande på stoveloftet. Her vart alle huder og skinn garva, både de som hørte garden til og andre. – I kvernbecken var det et stampehus med stampe i. Her vart vevene stampa, og ikke egne vever, sies det. Han fekk vever frå Grøtteland,

Homme, Ørsdal, og folk utenfor vatnet kom og med vevene sine. Han hadde dreiebenk og dreidde boller, matskåler, knøstfat, og ellers alt som kan brukes i husholdet. Han spann garn til å laga høysekker av, laga lamper (sokker), som de batt på skotåa når de gjekk på ski.

De dyrket lin i de tider heime på garden, og linet vart opparbeidet heime på garden til garn og tøy. Slik gjekk livet framover. Det var arbeid og strev, snart med det ene og snart det andre. Gilde arbeidsfolk var det lett å få tak i. De kom i flokker austafør Sirdal og Åseral og søkte arbeid, noen vart værende i flere år.

I 27 år varte dette harmoniske livet. Omkring juletider 1864 herja en vondartet kikhoste i bygda, og han kom og til Austrumdal. Alle tre barna vart sjuke. Ingeborg og Marseli døyde og det vart og sydd likklede til Josefine, men ho kom seg etterkvart. Det var ei fælslig påkjenning til foreldra og den dattera som var att.

Josefine gifta seg med Svein Pederson Asheim. De hadde garden fra 1891 til 1905. Nå vart det standsetting og vøling på mange område. Heime-huset var skralt – både taket og stoveenden trong istandsetting. Nytt golv vart lagt i stova og gang. Nye glas vart sett i bua, gangen og stova. Skuten på brystveggen vart avskoren på midten, og innsett brystglas i stova. Materialer til dette vart hogd i Furuli, sagt på handsag og opp-høvlet heime. Heile huset vart bordkledd i 1894. Vøling av lòa og fjøset vart gjort noe seinere.

Josefine Bendine Hadvarsdtr. med de fire eldste barna hos fotografen i 1873. De tok over drifta av garden i Austrumdal da far hennes døde i 1872.

Det var bakvendt med drikkevatt på garden. I kjøkkenet var det en djup brønn, med det var tungvint å få vatnet opp av denne brønnen. Så hadde de gravet ei lang veite fra Åna og heim til husa, men denne veita var ubrukelig, da vatnet seig ned i veite-botnen og såleis ikke kom heim.

Svein hadde lagt merke med at det var ei oppkomme i bakken rett bakom huset. Han grov da opp ei veite til oppkommet, og la spring-røyr nedi, og vatnet rann gjennom røyra og inn i kjøkkenet så det stod etter! Denne springen har siden skaffa nok av godt oppkommevatn både til kjøkken og fjøs, sommer som vinter.

Det var mye stein både i åkeren og på den dyrka vollen. Svein skaut og kjørte vekk en ikke liten del av denne steinen. Han bygde båtnaustet ved vatnet, ei lòa på Langamyre, og bygde opp at lòa på Langebu, som var ned-fallen. På brua innenfor vollen la han nye bjelker og nytt tilfar.

Et storverk vart gjort i Svein si tid, og det var at det vart lødd steingjerde frå Stavtjørn og langs med åna ved Vedaholmen. Dette vart gjort for å hindra Grøttelands- «boije» (kreatura) i å vassa over åna og ødelegge slåtten på Langebu.

ROVDYR PÅ STØLEN

Dette hendte i 1850-60 åra, og gjekk føre seg på Sandane, en støl til Austrumdal. Det er Josefine Bendine (1846-1931), mor til Torvald Austrumdal, som har fortalt ham dette. Hun var sjøl fødd på denne stølen. Dette er fortalt på god gammel Bjerkreimsdialekt:

«Folk veid kje ko godt dei he dæ nå, så dei sleppe den fæla udyrplago, så me hadde i min ungdom. Eg minnest en sommar, dæ va førre æg va framsloppen (konfirmert), atta dei hadde slakta en bakk å me sko ha ferskt bakkakjød te nons en dag. Så sa far dæ mæ jædaren: «Når det lie borti mod non, kann du roa kreturæ oppi Sauadægo å koma heim te stølen å eda non».

Dettan jore jædaren, men så monne dæ va en skrobbaflokk i nærhedæ, fø då jædaren kom dør han hadde jee frå kreturæ, møtte dæ han et skrekkele syn. 18 saue va drebne å sonnrevne, å dei låg någæ hør å någe dør. Dei andre va skræmde i hytt å ver, så dæ va meste umauele å finna dei atte.

En annan sommer, æg va framsloppen då, kom far på dæ atta søster mi, å jædaren, å æg sko væ ette mæ kræturæ på stødlen ei stonn, då dei andre va heimreiste. Me hadde sakta sett bjødnalort å bjødnafore inni markjæ, men dæ såg me så titt, atta me rekna kje noge mæ dæ. Om nettane hadde me småkreturæ i grinnane å kydnane jekk lause på stølsvodlen.

Så ei nott vakna me a et forferdele leven. Kydnane bølde å bura, å saue å jeida hadde et ulåd så eg veid kje ko dæ likna. Me opp o sænjæ, å te å skriga å skråla dæ fælaste me konne. Å så redde va me, atta me skreig så stygt atta bjødnen rymde.

Om måronen, då dæ va lyst, såg me atta grinnane va nebrodne, så sauene å jeidane jekk lause, men adle kreturæ levde. Ette dette torde me kje væ lenger på stødlen mæ kreturæ, å dajen ettepå reiste me heim.

Så va dæ åræ ettepå, dæ åræ så he fenje nabnæ «bjødnaåræ». På stødlen vart me kje fø bjødnen dæ åræ, dæ va heima han graserte om hausten. Men på stødlen va dæ fleire netta me forsto på kreturæ atta dør va udyr i nærhedæ, men dei kom kje så nemme atta det jore någe.

Så ei nott vart dæ leven mæ bøljing å raml. Far å drenjen for ud føste, å då såg dei atta gringarane va sprengde, å sauene å jeidane sprang fø livæ. Men norøve Høgevodlen va dæ to skrubba så halte å sleid på en bakk dei hadde tegje. Drenjen lae ette å fekk tag i bakkjen, då slepte den eine skrobben, men den anre slepte inkje førr drenjen spende han i vomme mæ treskoen. Men bakkjen va så vont faren atte han daua.

Nogæ dae ettepå va me å slo onna Svartevassliæ i Sandvasdalen. Dæ va bror min å litle Lars Steinberg så slo, å æg breidde. Me hadde sett ferske bjødnalort, så me forsto atta dæ va kje lenje sian karen hadde vå hør.

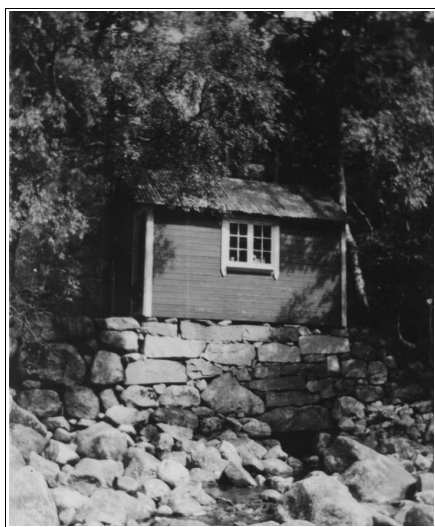
Då slåttarane kvilde middag, jekk æg opp i liæ å ville finna bær. Eg va onge å lette på foden, å hopte frå den eina tuo te den andra. Best dæ va, veid æg kje oræ a, så he æg hopt øve en bjød n så ligge å søve mødlo to store tue. Eg veid kje kenn så stokk meste, enten bjødnen elle æg. Han sette opp liæ så dæ knakte å brast, å æg sprang neøve te slåttekarane.

Å nå ska de få høyra atta dæ va moda kara. Dei tog kvær sitt orv mæ jå, å sette ette bjødnen, nå sko han få dæ! – så lokko va fant dei kje atte nogen bjød n. Tri dae seinare skaud dei en bjød n på Nera Maudalstølen, så ligge omlag en fjærding norfø Sandvasdalen. Dei trudde dæ va den same bjødnen så æg hadde hopt øve i Svartevassliæ»

FOLK PÅ 1900-TALLET

Torvald, som odelsgutt, overtok garden i 1905 for en pengesum på kr. 7.000,-. I hans tid er det dyrka en del frå nytt og rydda vekk stein i gammel dyrka mark. Såleis vart Storaækra langs vegen under Risbakken dyrka i hans tid. Likeens vollen frå Kornløa til Krotlæ. Denne vollen hadde navnet Plassæ. Mellom Stora Rækje og Plassæ, var det et stort dobbel-lødd steingjerde. I indre enden av Plassæ var det to store røyser. Da Austrumdalvegen vart bygd langs med vollen (åpna 1937) vart det en stor fylling inne i Kilen og det var vondt å finne fyllmasse. Da vart disse røysene nyttet som fyllmasse i vegen. Fra 1905 og til 1955 vart det nydyrka godt og vel 12 mål, og mye stein og røyser er ryddet vekk or dyrka voll og åker ellers.

Vi veit at det var Mauritz Halvorson (1782-1836) dyrka det som er dyrka på Bruvodlen. Det skal og være han og sønnene hans som hadde gravet en del på den lange veita frå åna og bort på åkerkantan på ytre Bruvodlen. Det var tanken å flytte kverna fra Kvednabekken og til Kattadalen. Veita vart graven en alen djup, men det synt seg da de grov veita ferdig til elektrisitetsverket i Kattadalen (1919), da måtte veite-botnen graves mest to meter ned. Det syner seg også at de har gravd på en annen veite i eldre tid som skulle føre vatn fra Lone til kverna i Kattadalen. Den steinstemmen som låg som en halvsirkel over Åna er Mauritz sitt verk. Denne er nå fjerna.

Her ser vi den første kraftstasjonen. Den vart bygget i Kattadalen i 1919 og siden, i 1940 vart verket flyttet til Kvednabekken.

I året 1914 vart det sett i gang med ysting av ekte geitost på garden. Det vart fyrst med ved den første tida fram til 1940, da de gjekk over til elektrisitet. Denne ystinga av ekte geitost har heilt fra begynnelsen vore hovedinntekten på garden. Og såleis hjelpt fram alt det nye som har kommet til fram gjennom åra.

Det første elektrisitetsverket i Kattadalen gav 6 kW strøm, men det var mye snø- og isvansker om vinteren, og i 1940 vart så verket flyttet til Kvednabekken og utvida til 14 kW.

I 1925 vart våningshuset bygd nytt. Mye av tømmeret i dette er frå eigen skog. I 1929 vart det innkjøpt en varebil som fekk sitt hus i ytre enden av vatnet så det vart lettere med transporten. Og i 1932 måtte det og bygges uthusbygning da den gamle ikke ville vare lenger og dessuten var for liten. De kjøpte materialene til begge disse bygningene måtte fraktes over vatnet i motorbåt, som var innkjøpt i 1912.

Våren 1938, ett år etter at Austrumdalsvegen langs vatnet var ferdig, vart det innkjøpt en halvannen tonns lastebil i staden for vare bilen. Og året etter vart den gamle bilen om-laget til en traktor som var til stor nytte fram gjennom åra til å pløye og horve med.

I 1954 kom mjølkemaskiner til ku og geit. Og i 1955 ny moderne traktor med slåmaskin, kombinert høy- og silosvans, skårvender, plog, horv og gjødselspeier. Og markaslåtten vart det slutt på i 1950-åra. Da var ei ny tid kommet til Austrumdal.

BILDER FRA GARDEN

Skuronna 1921. Torvald, Serina, Solveig og Valborg. De gamle husa i bakgrunnen.

Austrumdal i 1929. Vi ser den gamle løebygningen i framgrunnen.

Det store snøfallet 29. april 1927.

*Austrumdal med utsikt utover vatnet. Vi ser litt av løebygningen, og verkstaden i gardstunet.
Foto: Magnus Espeland 1945.*

INVESTERINGER PÅ GARDEN

Her følger ei liste over investeringer i Austrumdal 1911-1955: I 1911 motorbåt kr. 500, – 1911 slåmaskin kr. 150, – 1912 verkstad kr. 700, – 1918 kjøreveg til vatnet ?, – 1919 elektrisk verk kr. 8.000, – 1921 telefontilknytting til Eik kr. 200, – 1924 ny støsløa Sandane kr. 200, – 1925 nytt heime-hus bygd kr. 7.000, – 1925 gran planta under Skjeraknodlen kr. 30, – 1929 kjøpt Ford-bil kr. 500, – 1929 gran planta i Homme 14 mål kr. 150, – 1931 nytt stølshus på Sandane kr. 1.000, – 1932 bygd uthusbygning kr. 3.000, – 1934 hesterive kr. 630, – 1935 fjørhorv med hjul kr. 202, – 1937 bilvegen langs vatnet åpna, – 1939 elverk flytt til Kvednabekken kr. 3.000, – 1942 hevdaspriier for kunsthevd kr. 655, – 1942 oppsett gjerde Stavtjørn Hedlaberget kr. 280, – 1943 kopidreiebenk på vekstaden kr. 3.000, – 1947 60 mål granplante i Søra Lia kr. 1.710, – 1948 hestehakka Troll kr. 585, – 1949 ny løa på Langa Myra kr. 100, – 1951 mjølkemaskin kr. 2.652, – 1951 ny seperator kr. 600, – 1953 steinboremaskin kr. 3.000, – 1953 høykanon kr. 1.300, – 1955 hevdaspriier for fjøshevd kr. 900, – 1955 traktor kr. 9.211.

TRANSPORT AV HØY

Her i Bjerkreim er den eldste og mest bruka måten å frakta høy på ved bæring med børa-tog, så kjem kjøring med slede både vinter og sommer og dernest høy-kjelke til frakting om vinteren og velting av høy både vinter og sommer.

Husmennene frakta høyet med børa-tog på ryggen. Det skal vera 4 fengjer i ei bør (fengjeriva hadde lenger tinder enn ellers). Et sommer-lass på slede var 3 bør, eller 12 fengjer. Høysekker (av tynt snøre som fiskegarn) bruka de i brattlendte lier, da stappet de i høyet og trilla dem ned.

Høyet fra stoler og fjellslått vart frakta heim straks det vart snø og godt føre. Når det var flere granner på samme staden, for alle på høykjøring samtidig. De bandt truger på heste føttene. Et vintra-lass var 7-8 bører. I en høystakk skal det være ett lass.

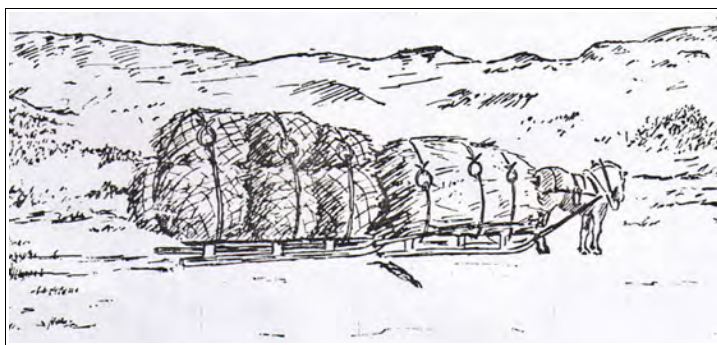

Her bærer Arnfin Austrumdal høy med børa-tog.

Vi ser høysekken lage av tynt snøre, og Arnfin springer barbeint, sikkert det beste i sommervarmen.

De nyttet slike høysekker når de slo gras i «fjelltødna» ovenfor stølen.

Foto: Marta Hoffmann, Norsk Folkemuseum, 1942.

*De «tvikjører» høylasset, dvs. med 2 sleder etter hverandre.
På den bakerste sleden er det 9 høysesker, den forreste er bare surret med tau og hegl.*

KVASS-STEINEN

Å utføre arbeid med kvass-steinen er å «kvedja». Dette er en kunst som ikke alle slåttekarer klarer like godt. Han gnikker med kvass-steinen skiftevis på både sider av eggen. Den venstre handa flytter seg nå utetter ljåen og støtter av mot kvass-steinen til den har nådd ut til ljå-odden. Kvass-steinen vart før 1910-20-åra alltid laga av naturstein.

*Theodor Løvbrekke i slåttan omkring 1930.
Her kvesser han ljåen, barfot og uten sko, med heimelaga både vadmålsbukse og bomull-skjorte,
slik det da var vanlig.
Mannfolkene gikk med lang ullunderbukse og ullbol. Kvinnene hadde
underskjørt og noe som ble kalt mamelukker.
Men vi får tro at noen kastet undertøyet når sveiten en sommerdag silte som verst i den sterke sola.*

Kvass-steinen oppbevares i en «skolp» laget av tre, og er vasstett og med en jernkrok som henges i bokselinninga eller ei lærrem om livet.

Før midt på 1800-tallet bruka de å kaldbanka ljåen på et lite ste i staden for å slipe han på slipesteinen. Men kvass-steinen vart bruka etterpå.

Mjølet «kvassteingruten» som vart liggende igjen i skolpen vart nytta i eldre tid til å sverte lær, som kantene på halvsoler.

KORNMALING

Kvar gard hadde ei bekkekvern, og her vart så alt kornet male. Men hand-kverner har og vore i bruk, da helst til «grypjing» (*) av havre og byggryn og til grypjing av malt ved ølbrygging. På bekkekvernene vart kornet male til sammale mjøl, alltid male så smått som det lot seg gjøre. Vart mjølet noe fliset, så sollet de gjerne ut de verste flisene. De dyrka særlig havre, en del bygg og ganske lite haustrug. (*) = De hadde mindre trykk på kverna slik at kornet bare vart knust ganske lite, korn som de bruka til brygging av øl.

*Kvernhuset i Brattebø.
Foto: Magnus Espeland, 1945.*

BAKING

Fra gammelt av vart det til kvar-dags mest bruka flatbrød baka av havremjøl. Til gjester hadde de et brød de kalla «skinansbrød», for det meste laga av havremjøl iblanda litt rug. Så laga de ei slags kake av byggmjøl rørt ut i mjølk til en tynn gjevning og steikt i høvelige kaker på ei bakstehelle, eller de laga «eple-kaka» av poteter og byggmjøl. Slike gjærbrød kunne ikke lagres lenge.

Flatbrødbaking utførte huslyden sjøl, i lag med grannen, eller legte ei som var «bakstekjerring». Flatbrødet vart lagra på loftet, det kunne lagres i årevis.

Flatbrødbaking på bakstehella i grua.

Ei gammel kost-regla fra Odland lyder: «Målabrø te gjædaren, skinansbrø til Lars og kaga te meg å badne». (Kanskje det var Berte, 1736 – 1806, kona til Lars Stigson Odland som sa dette?)

Eller sagt på en annen måte i dag: «Brødrester til gjeteren, gjestebrod til Lars og kaker til meg og barnet»

VANNBÆRING

For å bære vassbøtter nyttet de et «ok», en vassele av tre over aksla med kjettinger som to trebøtte hang i. Det var tjenestejentene eller heimeværende voksne døtrer som stelte buskapen med vatn, og bar inn vatn til huset fra brønn eller bekk. Fra 1880-åra og utetter vart det vanlig at det vart innlagt springvatn.

*Torvald Austrumdal i gardstunet med «vassok».
Foto: Sigurd Eikeland.*

SKAV OG LAUVING

Skav er kjent og nytta fra gammelt av som naud- og attåtfor. De nytta eik, raun og osp. Det var bare kua som fekk skav. Skavinga foregikk inne i stova. De nyttet en utslitt langorvljå en «skavljåen» som de helt mot en «skavhel» som kunne være en stokk ned fra taket eller et annet mot-hald som de holdt ljåen mot mens de drog de avhogde greinene mot. Skavet var også verdifull føde for kyrne. Når en fe-handler kjøpte inn kyr som skulle gå i beite betalte han en daler mer for ei ku som hadde fått skav om vinteren i stedet for ei ku som bare hadde fått høy.

Lauving foregjekk om sommeren ved at det vart skårne av kvister med lauv og lagt i løa til tørking. Lauvet var av bjørk, raun, osp og selja og vart nytta til sau og geit.

*Denne gamle «skavkrakken» står i gardsmuseet i Austrumdal.
Her er skavhelen festet i krakken.*

LYNGSANKING

De sank lyng om hausten til å dryge på foret om vinteren. Lyngen vart slått med vanlig ljå og langorv, og heim-kjørt på slede eller langkjerre der det var høve til det. Lyngen vart lagra i løa og nyttet som for til kyrne utpå vinteren.

GAMMEL ENG-KULTUR

I Bjerkreim heter heimebøen «*vodlen*»; «*tjukkvodl*» eller «*tønnvodl*» alt etter om den er gjødslet eller ikke. Ei «*ægra*» er et stykke voll som er dyrka, en att-lagt åker. Utslåtten kaller «*roste*», det er slått kor det gror ymse slags planter i; grasarter, halvgrasarter, lyng og pors. Markhøy er mer reint gras.

Før la de alltid åkrane på tvers av bakken, lange og heller smale åkrer låg såleis den ene ovenfor den andre. På denne måten kom gjødselseget frå åkeren det engstykket tilgode som låg mellom åkrene, de fekk «*reinagras*».

GJØDSELSTELL

Hevda vart aldri kasta ut av noe fjøs før om våren når ho vart kjørt ut på åkeren. Kufjoset hadde båser for kyrne. Her vart hevda måka vekk kvar dag i en dunge. Denne vart spreidd ut i saue- og geitehuset noen ganger om vinteren og lagt strø eller «*innebreitla*» over, før sauene kunne jages inn i garden. Dette strøet var gjerne «*bos*» (rester som dyra ikkje åt) eller tørr mold som var innkjørt.

Så hadde de fleste gårdsbruk en «*mitting*» i nærleiken av huset hvor de slo ut nattpotta, avfall fra slakting, skyllevatn og anna. Dette vart og bruka som gjødsel.

*Pål Nedrebø fra Hovland i.b. kjører hevd i Austrumdal.
Foto: Arnfinn Austrumdal, 1932.*

VÅRONN I GAMMEL TID

På garder høgt til fjells sådde de «*åt*» på snøen der åkeren låg. Det beste åtet var tørr mold fra potetkjelleren. Det skulle ikke så mye til, bare så mye at snøen ble skitten, da smeltet snøen

betre når sola varmet.

Så var det om våren å «kjøra reini», det var på brattlendte garder, der molda på åkeren seig stadig nedover. Ho vart så kjørt opp til øverste del av åkeren.

Mye av åkeren vart vend med spade. Dei «slo opp» ugrasrøtter og bar det vekk. Der de pløyde med ard (treplog) gjekk alltid en etter, renska ugras og jamna åkeren.

I gammel tid hadde folk åkrene på same staden, så og seie mannsalder etter mannsalder. De kjørte ofte ut hevda på ettervinteren på snøføre med «sjedaslee», og la dungen på en laglig stad, og spreidde så ut gjødsla seinere når åkeren var sådd.

I Austrumdal var tida inne å så når en stad oppe i lia «Såpletten» var fri for snø. Så var det såing, og det var et ansvarsfullt arbeid. Kornet vart sådd for hand. Ei gammel regle seier at det skulle falle 11 korn i et manns-far og 7 korn i et heste-far (fotavtrykk).

Potetene dyrka de på de dårligste åkrene, og sette dem ned etter å ha laga holer med en jern-tein.

GJERDE

Før netting og trådgjerde kom i bruk på slutten av 1800-tallet, så vart alle gjerder i Bjerkreim lagte som «steinjering». Gjekk denne over ei myr eller blaut mark spadde de opp en voll med jord fra begge sider. Var det slett, så vart det stående vatn på begge sider. Det vart bare satt opp steingjerde for kyrne, sjelden for sau og geit. Grinder var av tre og opphengt med vidjer.

Et enkelt stengsel for storfe var at de la en trestokk overs over ledet i passende høyde.

Dette bildet er fra gjerdedugnad på Vikesdal i Bjerkreim omkring 1900.

Slikt var vanlig når store gjerder skulle settes opp. Bildet viser voksne menn med spett, tre jenter som sørger for matforsyningen, noen gamle kaller som visselig er med som «rådgivere» og to hester. Vi ser at alle er oppkledd for anledningen av at fotografen skulle komme, men treskorne har de på. Foto: Ukjent.

KORNSKURD

For det meste vart det nytted sigd eller støtt-orv. Og så vart det laget kornband som etterkvart som de skar vart reist i rekker. Så reiste de kornstaurer til å henge kornbanda på.

Disse vart knytt til stauren, og så på toppen satte de på siste bandet, hatten. Når de kjørte inn kornbanda, la de gjerne heile kornstauren på lasset, men småbrukere og husmenn bar stauren på aksla, eller løyste banda og la det på et bœra-tog.

Kornbanda vart lagt i kornløa. Først vart alle banda sette med rotenden mot løebotnen, deretter vart banda lagde flatt, med toppen av bandet alltid inn mot staen.

TORVSKJÆRING

De skar torv om våren straks etter at isen hadde smelta i torvmyra. Et arbeidslag i myra var gjerne 3 eller 4. En voksen kar stod i gropa, spadde og slengte torva opp på kanten av gropa.

De andre måtte ta seg av torva og føre dem bort til tørkeplassen. Torva vart lagt flatt utover marka, så tett de kunne ligge.

Når torvene har tørka så pass at de lar seg reise, så tar de to torver og setter dem sammen, og på toppen vert ei torva eller torvmåle lagt. Når torva var tørr vert de tatt, kjørt, trillet eller boret i i løa, og ei torv-løe er der mest alltid. Om der ikke er torv-løe, vert torva satt opp i stakker. Siden vert torvet kjørt heim på snøføre, med slede og en grindakasse «torvgrind» som de heiv torva oppi. Heime vart torva lagt inn i torvskuden.

Torvkjøring på Eikeland på Heia i slutten av 1950-åra.

Sleden har fått torvgrind. Bjørn og Sigrid Eikeland lesser på mens hesten får seg en «matbit» fra høysekken de har tatt med på turen. Torv-løa har åpne vegger med bølgeblikk-tak over.

Foto: Inge Eikeland.

TØYSTAMPE

I Austrumdal var det ei tøystamppe som den eneste omkring i denne del av bygda. Ho vart ventelig oppsett en gang på 1700-tallet. Stampa var oppsett i «Kvednabekkjen» og drevet av et vasshjul. Stampa var i bruk til omlag 1880. Det var vanlig vadsmål som vart stampa, og dette vart bruka både til sengeklær, underklær og ytterklær.

Her ser vi ei restaurert tøystamppe på Takle i Gulen. Store stokker vert løfta opp av vasskraft og faller ned mot tøyet med stor kraft. Tøyet vert på dette viset «stampa».

BADSTOVE

I denne del av bygda er det bare 2 gardar som har stadnavn etter badstove, det er Veen og Austrumdal. På Veen har de «*Badstov-flodæ*» og i Austrumdal «*Badstov-ura*». Det er usikkert når disse gikk ut av bruk. Det skal ha kommet bod fra kongen i København at det måtte bli slutt med badstovene for det følgte så mye sædløyse med det. Torvald Austrumdal skriv i etnologisk gransking at morfar hans, Halvard fødd 1813 kunne så vidt hugse badstova i Austrumdal. Det er også fortalt at stovene også vart nytta til å tørke korn, de hadde hyller fastsett på veggen til dette.

Badstova lå i ura nord om Austrumdals-tunet. Den var rimeligvis bygget opp av rundtømmer-stokker og nok svært gammel, kanskje alt fra 1200-tallet.

TASARØYS OG SKRUBBESKREI

Denne saga skal være fra vinteren 1812 - 1813. Den forteller om da skrubben (ulven) herjet fælt i Bjerkreim, og flere ulver vart skotne fra stovekammerset i Austrumdal.

Våren 1812 var sein og kald. Vokstervilkårene var mindre gode utover sommeren. Det var så skralt med høy-vær at mye av høyet vart skjemt før det kom i løa. Da vinteren kom, vart det mye snø og lite utegang for små-kreatura, og de vart fora inne med dette ringe høyet. De hadde ikke kraftfor til å gjeve attåt. Da det lei utpå ettervinteren, vart dyra mer og mer underernærte, og de som hadde minst motstandskraft, stavra gjerne av. De dauda av «*tasaskap*». Dette, at ett eller annet

småkrøtter strauk med når det leid ut på vårparten, var ikke noe uvanlig, og på alle garder hadde de en stad å kasta disse magre skrottene, ei tasarøys, tasahol, skrubbehole e.l., til dess det var råd å grava de med.

Til disse tasaskrottene søkte skrubb og rev når vinteren vart streng og svelten gnog. De plukket av de frosne skankene det vesle kjøtt-grannet som var att, så det vart ikke mye å grava ned.

Ulven kunne være nærgående husa når vinteren vart streng.

Da det lei ut i midten av mars 1813, var det mye snø og streng vinter, men føret var godt. De dreiv derfor med høykjøring frå stølene. Eik i Ørsdalen hadde høy alt aust på Barbustølen, og Grøtteland og Austrumdal kjørte fra sine støler. De nyttet såleis same kjøre-brauta et godt stykke. På Grøttelandsrinnane skiller brauta til Grøtteland og Austrumdal seg frå Eik-brauta, som held fram mot sør til Ørsdal.

Seint på ettermiddagen da høy-kjørerne var heimkomne, fekk de Grøttland høyre ulvehyl, og da de såg mot aust, fekk de sjå ei lang skrubbeskrei kom etter kjøre-brauta ned Rinnane og nærma seg garden. De skunda seg og kom seg inn i husa og stengte alle dører. De hadde aldri sett så mye skrubb før, og da de kringsette husa og for ylende hit og dit, hørtes det så uhyggelig ut at barna sette i å gråte. Om ei stund fann udyra noe på røysa under Vodlknodlen å gnaga på, og da for alle dit. Men det var ikke mye matmulighet i det som låg der, for de sette ylende av stad nedover dalen mot Austrumdal. Her hørte de ulvehyl lenge før de såg noe, og det hørtes fælt uhyggelig ut i vinterkvelden.

Nedenfor husa i Austrumdal er det et dalsøkk, og omlag ti meter nede i dette ligg det en stein som heter Gråbeinsteinen, og att-under den er Tasaholet. Da dette hende, låg det en saueskrott der.

*Austrumdal sett fra Vassdalen. Til høgre ser me den gamle kjørevegen til vatnet, og Tasaholet er framfor verkstaden med Gråbeinsteinen utenfor venstre kant av bildet.
Foto: Per Spødervold, 1973.*

I stovekammerset var det ei fast seng i den vestre enden, og i sideveggen som vende til Gråbeinsteinen, var det en skyteglugg. Denne gluggen var omlag 3 tommer brei og 6 tommer høg

og han var hoggen slik i tømmerveggen at den som skulle nytta han, kunne ligge i senga og ha sengkleda over seg. (Tydeligvis et fast skytested for skrubb og rev som kom på besøk). Da de hørte ulvehyl, la drengen, Askjel, seg i senga og hadde rifla i anlegg i gluggen, retta mot Tasaholet.

Da dei ylende dyra hadde snuset kring husa, fekk de teften på åtselet, og nå bar det dit. De sloss om skrotten og ylte så fælt at det svara i fjella. Men Askjel låg med fingeren på avtrekkeren, og da en skrubb stod laglig til, small det. Skrubben gjorde et veldig hopp ut or flokken og vart liggende på marka og spente. Men da de andre kjente blodlukta, kasta de seg alle over den skotne, og da var det ikke lenge før det var bare bein og skinnfiller att.

Askjel ladde børsa, og snart vart en ulv til skoten. Den vart og på teken og ete. Men da den tredje stupte for ei kule frå han Askjel, da må skrubbene ha vore så mette at de for ut. Det bar ut vatnet, som låg med sterk is. De hørte ylinga til dess avstanden vart så stor at lyden dødde ut.

*Ut Austrumdalsvatnet en vinterdag.
Foto: Torvald Austrumdal.*

Men under Gråbeinstein sa det fælt ut. Der var blod på snøen, og bein og knokler og skinnfiller låg spreidde omkring. Det var bare skinnen til den ene skrubben Askjel fekk nytta.

Morgenen etter kom udyra til Malmei. På den tid var husa til begge bruka bygde i same tunet, og husa var sette slik at tunet var som inngjerda og var lett å stenge. Skrubbene fekk ikke gjøre noe vondt.

Så for det utover mot Eikeland. Det var tidlig på føremiddagen. Store Hallvar Eikeland stod ved utslåtten sin på Revamona i Eikeland-heia og lesste på høylass. Øyken var frå spent og bunden i løestolpen. Så tok han til å bli urolig, frøste i nasen og grov med føttene. Halvard både godsnakka med øyken og trua, men han vart bare mer oppøst. Da hørte Halvard et ulvehyl som han ikke treng ta feil av, og da han såg utover Håfreiste-vatnet, såg han en stor ulveflokk koma på isen ut under Ivesdals-landet omlag en kilometer borte.

Hallvard skjøna med en gong hva han måtte gjøre. Han løyste øyken, kom seg opp på hesteryggen og heimover bar det alt øyken vann springa. Ulvene gjekk ikke i land i slåttheia, men helt seg på isen til vestre enden av Håfreiste, der gjekk de i land på Liknes, attmed utfarosen. Folk på Eikeland følgte flokken med augo til han for over leitet til Brådli.

Men flokken kom ikke til Brådli. Det var en usedvanlig streng vinter, og det hadde lagt seg is på Brådliåna, noe som sjelden hendte, og skrubbene hadde gått over elva og ned på sørsida til Spødervold.

På Spødervold ligg husa slik at et høydedrag hindret utsynet mot aust. Udyra kunne komme over dem før de sanset det. De hadde slept ut et føl så det kunne få rusle i de oppmåka brautene mellom husa og rette føttene etter den lange innestøa. Men da ulveskreie kom, sansa gardsfolket ikke på følet før det var for seint. Skrubbane åt og sloss og ylte, og det var mest ikke att folungen da de drog. Ulveskreie tok ut og ned over Vikesdalmoen. Og slik slutter denne 200 år gamle ulvesoga.

GARDSMUSEET

Museet inneholder en rikholdig samling bruksgjenstander fra Austrumdal i eldre tid.

*Det er Siri Valbjørg Spødervold som er i vogga til si tippoldemor
Josefine Bendine Hadvarsdotter Austrumdal (1846-1931).*

*«Gamlemorsstolen» tilhørt Ingeborg Aadnesdotter Ausdal (1792-1867).
Alle foto: Per Spødervold, 2011.*

DÅ BÅTEN VART KJØPT I 1911

Torvald Austrumdal forteller:

Båtbygjaren Antonius Berntsen, han var gift med Luise dotter til Karl Tollefsen (Karl Smed) hjalp meg å få tak i ein brukt, men god fiskebåt 21 x 7 fot. Båten fekk eg for kr. 100. Og no skal du høyra korleis det gjekk til: Fiskaren som åtte båten var skuldig kjøpmann Albretsen so mange pengar at Albretsen hadde fenge båten i pant. Fiskaren fekk ikkje selja båten fyrr skuldi var betalt, og eg hadde heller ikkje som mange reide pengar nett då at eg greidde å løysa båten. Men eg hadde fullt nauste-trevet med bjørkebork og denne kjøpte Albretsen. Det vart godt og vel kr. 100,- for borken. Soleis fekk eg båten og Albretsen fekk pengarne som båten var pantsett for, og fiskaren vart skuldfri.

Urmaker Olsen hadde ståande i vindauga ein Amerikansk bensinbåtmotor. Motoren skulde yta 4,5 hest og prisen var kr. 445,-. Antonius Berntsen rådde meg til å kjøpa motoren, og soleis vart det.

Eg trur eg med det same lyt fortelja korleis det gjekk å få den store båten frå Eikersund til Austrumdal. Det fyrste eg såg båten, såg det nokså vonlaust ut. Eg hadde fenge Børe Asheim med meg og so køyrde me ned med ei vanleg fjørkjerra. Då me spurde etter båten, synt dei oss ein båt som låg bunden utpå vågen i ei forankrings-tunna. Me fekk ein båt og rodde ut. Det var so mykje vatn eller is i båten at det gjekk yver tiljorne, det hadde regna uppi. Me rodde til lands og spurde nokre fiskara korleis med skulde få båten på land. "De kan ingen ting gjera med å få båten på land slik han no ligg. Det må verta mildver so isen tinnar upp, og so må ein få tak i ein kran som kann lyfta båten på bryggja. Og vil du gjeva oss nokre slantar skal med syta for å få båten på land." Eg var mykje takksam, og betala det dei forlangde, og dei var svært rimelege. Ei god vika etterpå fekk me varsku um at båten no stod på bryggja.

Med båten heim fra Egersund. Illustrasjon: Paul Tengesdal, 2011

Eg fekk då låna ei stor 4 hjuls materialvogn av Tollef Gjedrem, og då me kom med denne vogni og skulde taka båten, samla det seg so mange sterke karar at dei lyfte båten på vogni som ingen ting. Det gjekk godt på uppturen, og me køyrde båten på Fladene på Hegelstad. Herfrå hadde me eit drog og etter dette hadde me ein slede og festa skoklande framme på droget. So vart båten lyfta oppå og studd upp best det let seg gjera på sleden. Det var fleire mannfolk med og studde båten under turen innnyver til vatnet. Kjørde me fast lyfta dei heile båten ut av klemma og so gjekk det bra til med fekk båten på land ved naustet.

Um våren eller rettare fyresumaren 1912 kom Berntsen upp og sette motoren inn i båten. Han hadde kona og sonen Ernst med. Han tok det ikkje so hart med arbeidet med båten, då han rekna det heile som ferie. Berntsen var ein flink arbeidsmann, ein gild ven og ellers eit framifrå menneske. Det var ei saknad at livet hans vart so stutt. Motoren vart godt innsett og eg skal segja at det vart høgtid når me tok fyrste prøveturen. Me hadde båten frå 1912 til vegen vart opna langs vatnet i 1937, i 25 år vert dette, og eg skal segja at me hadde både gagn og gleder av han.

DÅ HESTEN GJEKK I VATNET

Torvald Austrumdal forteller:

Det eg no skal fortelja hende, so vidt eg veit, i 1914 - 15. Vinteren 1914 - 15 låg vatnet mykje meinført, so, ei 14 dagar fyre Vårfrumiss, vart endeleg isen kjørande. Eg hadde naustrevet fullt med bjørkebork og denne hadde eg trøkst og fenge upp i sekkjer.

Då isen vart sterk køyrde eg eit borklass til Hegelstad i 3 dagar etter einannan. Fjærde dagen tok eg resten av borken og 7 ambrar med smør og skulde ein tur til Sandnes.

Det hadde blese sterk austanvind sidan isen vart køyrande, og han heldt på og bles. Det var stális yver heile vatnet. Då eg nådde umlag ut til midt for Lassalid låg det ei breid snøråk frå sørlandet og langt utpå vatnet. Eg tenkte ikkje det minste på at det skulde vera noko gale i å køyra yver denne snøen, og då snøen låg ivegen køyrde eg uti. Det var eit lite tunt lag med snø til å byrja med, men det djupna etterkvart og då snøen gjekk godt og vel til knei på øyken, viste eg ikkje ordet av so såkk øyken nedi og vart liggjande.

Kva var det å gjera? Å ropa etter hjelp, fannst ikkje gang i. Utan å tenkja yver at det var vonlaust for ein mann å berga øyken, tok eg til med bergingsarbeidet. Eg spretta frå sleden og braut skoklarne attyver, so dei ikkje skulde vera ivegen, fekk øyken snudd med hovudet den motsatte vegen, og so var det å få framføterne oppå iskanten. Dette viste eg frå fyre var eit vranget arbei då knei berre vil halde seg under isen. Med mykje stræv fekk eg øyken snudd um på sida og då lukkast det endeleg å få framføterne oppå iskanten. Men denne iskanten låg djupt nedi snøsurpa. øyken hadde kava og sparka, no kvilde ho seg sopass at eg fekk festa eit tog um halsen hennar og dette toget tok eg yver akslene mine og gjekk lenger borti snøen. No var eg kjend med, at når ein øyk sokk so djupt ned i djup snø at han ikkje greidde å koma seg upp med eigi hjelp, so låg dei alltid og slog med nakken bakyver når han sparka. Då øyken hadde kvilt litt, tok ho til å sparka og slog med nakken attyver. Eg heldt stramt i tauget og det synt seg til mi store gleda at øyken verkeleg kom litt nærare meg for kvar sparkerid. Men øyken vart trøyttare og trøytare for kvar sparkerid, og eg måtte gjeva henne eit rapp av toget for å få øyken til å sparka.

Da hesten gjekk i vatnet og vart berga. Illustrasjon Paul Tengedal 2011.

No hadde øyken kome seg so langt hityver mot meg at det såg ut som den låg oppå isen i snøsurpa, men var det rådlegt å reisa henne upp?

Men forresten var det ingi annor råd, og med mykje bal fekk eg henne til å reisa seg og dra henne nærare meg, og so lukka var heldt isen. Men no stod det att å snu lasset og spretta øyken for. Øyken fraus so ho skalv, var so uroleg at eg laut binda henne. So måtte eg hiva av lasset og snu sleden, og no bar det ut på vatnet tildess snøroki slutta. Men no tok eg til å verta rædd, og eg skalv so eg hakka tenner og øyken fraus og sprang so det vara ikkje lenge fyrr me var i ytre enden av vatnet. Lassalid ligg i fjordung frå ytre vassenden. Eg reiste til Eikeland og var der um natti og um morgonen bar det nordyver til Sandnes.

Då eg kom heimatt til Eikeland dagen etter, fekk eg høyra at mennerne på Grøtteland hadde reist ut vatnet dagen etter meg, og at isen var so skral at det var rådlaust å ferdast vatnet uppatt. Dei

hadde vore på Røysland og handla. Både dei og eg køyrde varen inn til vatnet og lagde han inn i løda der. 2 vikar seinare rodde me ut vatnet etter varen. Det var fast og god snø på Rambjørg-heidi, so det gjekk godt å leiga øykjene upp der.

Den første Ford-bilen vart kjøpt av Erik Ivesdal. Det var søster hans som hadde den heim frå USA i 1922. I 1939 vart den bygd om til traktor på garden, til ny traktor kom i 1955. Opphoggen 1965.

Her ser vi Torvald Austrumdal ved rattet og et av barna i baksetet. Foto: Arnfinn Austrumdal.

FARLIGE BÅTFERDER

Torvald Austrumdal forteller:

Det var året 1924. Arnfinn gjekk den vinteren på Jæren folkehøgskule og Ola Grøtteland gjekk på Solborg. Då dei kom heim til jul gjekk Torgeir og eg og møtte dei på Malmei. Då me kom innatt til vatnet, var det so uallminneleg tjukk skodda at me såg absolutt ingen ting. Ein annan ting som kom attåt, og gjorde stoda enno verre, var at det var heilt vindstilt. Det var ikkje råd å kjenna det minste drag i lufti. Skodda og vassflata gjekk ihop, so det var rådlaust å skilja vatn og skodde frå einannan. Ja kva skulde me gjera? Var det meining i å bruka motoren?

Arnfinn meinte det skulde nok gå når me vende båten inn viki. Me skuva båten frå land og retta stavnen der me meinte var rette leida. Eg sette igang motoren og Arnfinn styrde.

Då båten var komen skikkeleg i fart viste me av ingen ting fyrr båten rende rett på land. Ein kvass stein hadde råka slik at det var hol i botnen og vatnet fosste inn. Eg visste ikkje annor råd i

farten enn at eg treiv huva eg hadde på hovudet og stappa i holet, og det vart so nokonlunde tett. Men no var me reint i vilreide um kor me var, anten på vestre eller austre sida av viki. Me hørde sjogingi av vatn som rann. Sume meinte det var Mjelkåi, andre at det var åi, og etter ein del trætta vart me samde um at det måtte vera Mjelkå. Me vilde freista å ro attende til båtstøet for å hava noko å retta oss etter. Altso me måtte ro frå den staden der me hørde sjoging av rennande vatn. Då me hadde rodd ei stund fann me ut at me heldt på å ro beint i osen av vatnet. Me hadde teke feil av Mjelkå og ånæ. Det var å-susen me hadde høyrte og ikkje Mjelkå-susen. Me fekk stogga båten i siste liten og rodde til brygja. No tok me til å ro langsmed uri på austsida av viki, og me rodde so nære uri at me jamt hadde denne til rettleidar. Då me nådde Fantasteinen hadde skodda letta so pass at me våga å setja motoren i gang. Med varsemnd greidde me å koma heim.

Me måtte byta dynamo på verket og eg var ute på Malmei etter ein ingeniør som skulde gjera dette arbeidet. Det bles ikkje so lite austavind. Eg spurde då mannen um han sytte med båtturen inn vatnet. Nei det gjorde han ikkje, han var vand med å reisa på sjøen, og dette var då berre eit vatn. Då me kom inn til vatnet bles det hardt og eg såg godt, at turen innyver ikkje vart nokon morotur. Eg hadde ein 100 kg kveitemjølsekk i båten og denne la eg i botnen av båten atmed den faste sessen.

Det gjekk tolegt innyver viki. Framankaren styrde og eg hadde årane ferduge for eg viste at eg trong til dei innpå vatnet. Mannen tykte det stod godt til og sat og song på “Havet er skjønt når det roligen hvelver--”.

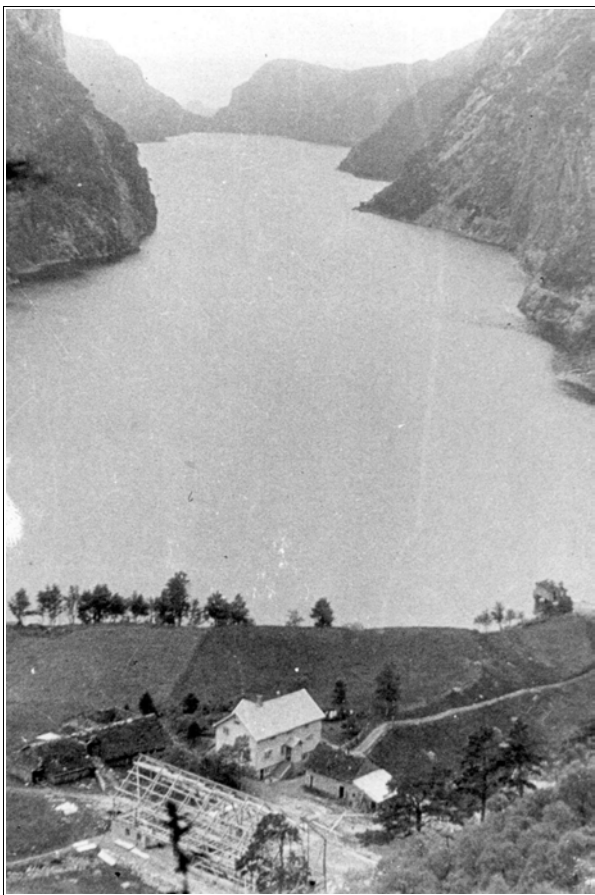
Då me nådde inntil Fantasteinen fekk me sjørerne og sjødrevet like i ansiktet. Mannen ved roren fekk munnen full av vatn, so songen stogga brått. Det var ein stri tur inn vatnet, vinden var til sine tider so stri at han stogga farten på båten, og då måtte eg til med årane og halda båten på vinden. Sjøane braut til sine tider innyver båt-baugen so mjølsekken av og til vart skyld.

Under normal vind greidde båten vatnet på godt og vel ein halv time. Den dagen trong me gode 2 timar. Mannen som styrde vart gjennomvåt, og han måtte vedgå at det kunde blåsa andre stader enn på sjøen.

MED EGEN LASTEBIL LIKE TIL GARDS

Når vegen kom i 1937 kunne en kjøre like fram til gards, og da vart det slutt med varetransporten på vatnet. Året etter vart det kjøpt egen lastebil, Ford, 1929 modell som vart brukt fram til 1966.

NY LØEBYGNING

I 1932 vart det bygd ny løe i Austrumdal. Vegen var da ikke ferdig langs vatnet, den kom først 5 år etter.

Alle materialer som skulle til og som ikke fantes på garden måtte fraktes i båt. Her ser vi et godt foto av arbeidet med sandhenting til støpearbeidene. All sanden vart hentet på stranden i ytre enden av Austrumdalsvatnet. Sanden vart fylt i sekker og boren ombord i robåten, så vart den lempa over i motorbåten og kjørt opp vatnet, og så over i kjerre og kjørt opp til reieplassen ved løegrunden.

Det var et stort byggverk denne løebygningen og det gikk med store mengder sand. En imponerende arbeidsinnsats sett med dagens øyner med all maskinkraft en nå har til rådighet. Idag er denne løebygningen erstattet av nytt bygg på samme grunnen.

AUSTRUMDAL 1926

Personene på bildet, se Bjerkreimboka side 620.

VERKSTADEN PÅ GARDEN

Nå hausten 2011 er det akkurat 100 år sidan verkstaden i Austrumdal vart bygd. Her fortell Torvald Austrumdal om byggjinga:

1911 um hausten vart verkstaden bygd. Det var Per Gravdal og ein Ognedal som var bygningsmenner, men då dei hadde lagt på stavlagene, vart veret so ufyselegt at dei laut slutta. Då veret seinare laga seg, fekk eg Børe Asheim (søskenbarnet) med og me to reiste raptane og la på "tronæ". Då me seinare skulde leggja på torvtaket bad me mennerne på Eik i Ørsdal med i "tekjedogne". Det var ein av dei styggaste uversdagar som kan finnast og alle saman vart gjennomvåte. Dugnafolet vart sjølvsgt verande um natti, og det vart eit heilt strev med å finna turre klær til alle.

Huset vart ståande heile vinteren, utan døre og glase, men på ettvinteren 1912 vart golv og lem lagde, og døre og glase innsett. Det vart og lagd inn stålaksling langs stova under bjelkarne. So vart det oppsett ståltrådsnor frå vatshjulet som no var oppsett i Kattadalen. Akslingen var tung å bera frå Malmei til vatnet (umlag 200 kg).

Seinhaustes 1911 var det at me fekk snori frå vatshjulet og til verkstaden. Me kunde då setja upp trøskemaskinen og fekk soleis trøska med vatskraft. Eg skal segja det var høgtid. Ein dag kom Tønnes Malmei, eg trur han korn yver Malmeisheidi, og han hadde hugnad av å sjå når det sveiv. Verkstaden hadde torvtak som vart skifta til asbest i 1940 åra.

Per Spødervold forteller (2011):

Under i kjellaren vart etterkvart kvernsteinane, som tidlegare hadde stått i kverna ved Kvednabekken, montert og fekk elektrisk drift. Her vart og laga til ei smie. Desse står og inntakt i 2011. Over verkstaden var det eit lite loft der ein knapt kunne stå oppreist under mønet. Her var lagra ymse skrot, men langs eine veggen var det lagra tømmer frå den gamle stolpabua som vart riven eit gong mellom 1910- 1918. I enden mot vegen vart det bygd på ein skut til bruk for ei sirkelsag.

I verkstaden var det montert inn ein lang aksling i taket med ymse reimskiver til ymse maskinar. Inngangsdøra var på sida mot fjoset (på austsida) i enden nærmast vegen. Rett fram for døra stod motoren med reim opp til ei reimskiva på akslingen i taket. Under akslingen, midt i huset gjekk ein gang fram mot høvelbenken i brøstet mot huset.

På høgre side stod først kopidreiemaskinen. Denne kunne frese 3 like kopiar av ymse trefigurar. Ein monterte tildømes inn ein tresko saman med tri trestykke av passeleg størrelse. Tri fresar freste dei tri trestykkene slik at dei tilslutt var av same skapning som treskoen. Ein måtte manuelt snu treskoen og føre eit følehjul fram og tilbake på den før operasjonen var ferdig.

På høgre side nærare huset stod så den heimelaga treskomaskinen (er på Dalane Folkemuseum, Egersund) som fresa ut ifaret på treskoen. På venstresida stod frå inngangsdøra og framover først ymse slipe- og dreieskiver, boremaskin og båndsg. Alle desse kunne drivast frå same motoren av reimar frå reimskiver på akslingen i taket.

På høvelbenken heilt til venstre stod settet med treskjære-verktøy. På høgre sida for høvelbenken stod ein arbeidsbenk. Overalt i verkstaden, på golv vegger og tak var det ymse ting som kanskje ein dag kunne brukast til eit eller anna, eller rett og slett var ”kjekt å ha” eller det kunne og kallast rot.

På 1950 talet vart skuten over sirkelsaga riven og erstatta av eit påbygg der sirkelsaga vart plassert i underetasjen saman med ein høvlemaskin. Over dette var det som vart kalla ”saghusloftet”. Her hugsar eg at masse kjeskinn hekk til tørks.

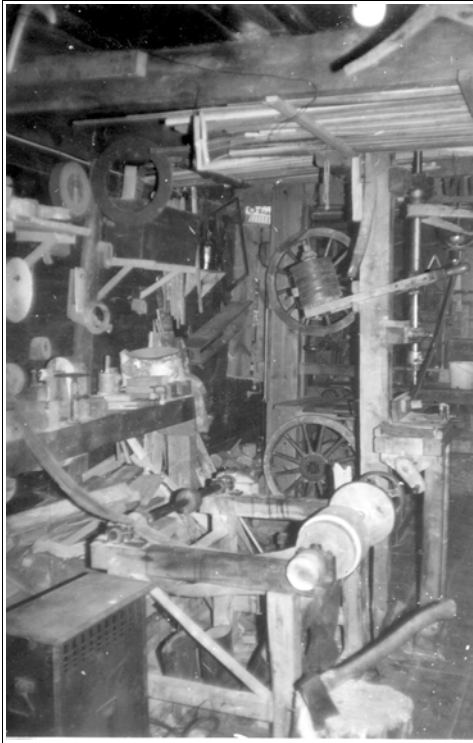
Det var alltid varme på i verkstaden. Kraftverket ved Kvednabekken produserte mykje elektrisk kraft som kunne brukast til å ha ein god temperatur på verkstaden.

Om vinteren laga ein her i tillegg til tresko også orv og bogtre. I 1950 åra minka det på salget av tresko og 10 år seinare minka og salget av dei andre produkta.

Verkstaden 1920. Dette bildet viser verkstaden før det gamle huset vart rive i 1925. Inngangsdøra nærmest oss fører rett inn i sjølve verkstaden. Per Spødervold beskriver maskiner og utstyr inne, og hvordan de stod slik han husker det fra sin barndom.

INNE I VERKSTADEN

Bilde (1)

Bilde (2)

(1) Verkstaden båndsaag: Her viser nederst til venstre ein elektrisk omn. Bak denne viser nokre slipeskiver. Bakafor der til høgre viser bormaskinen. Bak der igjen ser ein båndsaaga som gjekk om dei hjula som liknar kjerrehjul. (2) Verkstaden høvlabenk: Her ser ein høvlebenken med vinauga mot huset bak. I øverste høgre hjørne ser ein reimskiva til båndsaaga og reima som er opphengt klar for å setjast på. Nederste bilde, verkstaden mot døra: Her viser inngangsdøra vid åpen og framfor der slipeskivene og boremaskinen.

AUSTRUMDAL 1906

Det eldste kjente fotografiet av tunet i Austrumdal.

Framfor heimehuset står Litlastova, ei gammel stolpebu som var ombygd til kårstove kring 1868. Det var bare en smal passasje mellom disse to husa.

Til høgre ligg storfjøset og løa, bygd i ei lengd. Nybygget er geitefjøs.

UTMARKSLÅTT I AUSTRUMDAL

Med bidrag fra Institutt for sammenlignende kulturforskning deltok Marta Hoffmann sommeren 1942 i slåttan på stølen. I 1946 skrev hun en artikkel om dette som er gjengitt her:

Før i tiden begynte de i Austrumdal gjerne med forsankingen ved St. Hans-tider, og fortsatte til midten av september omtrent.

Lauving var det første, det ble gjort samtidig med at de rev bark. De lauvet alltid trær som var felt, og hvor barken var revet av, det var ikke skikk der som enkelte andre steder i landet å lauve de samme trær år etter år, og bare passe på å la noen «livkvister» stå igjen. Lauvkvistene ble hogget av med sigd og bundet sammen i kjerver, som ble fraktet heim friske og stillet opp langs veggene i den tomme løa til tørking.

Slåttan begynte gjerne en ukes tid etter St. Hans. Først slo de på strendene ved vatnet som gården ligger ved, og her brukte de bare stutturv. Høyet ble raket sammen med engang og fylt i «høysekker», sekker med store masker som var bundet omtrent som fiskegarn. Disse ble med båt fraktet hjem til gården, hvor høyet ble breiet ut og tørket på tunvollen.

Det hørte to støler til gården, og de har ligget under Austrumdal iallfall så langt tilbake som i 1500-årene, etter hva det fremgår av et gammelt rettsdokument som finnes på gården angående en

grensetvist.

Etter en ukes slåttearbeid på gården dro de opp på den ene av stølene, Langebu, og der var de omtrent en uke før de flyttet videre til Sandane, som var hovedstølen. Hele familien dro alltid med til støls, og de tok med seg alle dyrene. Der oppe ble de så værende en 3 ukers tid. Nå brukes stølsmarken bare som slåttemark, de tar ikke lenger med seg dyrene der opp. Tidspunktet for markaslåtten er også forandret, nå må de først bli ferdige men langhøyet på gården. Som regel begynner slåtten på stølen omkring 1. august. Da drar de oppover alle som kan unnværes nede på gården, med hest, kløv og belesset med river og «ljædna». De har alltid brukt å ta med seg mange ljåer så de hadde for flere dager. De brukte å gå ned til gården for å slipe, eller tynne den gangen de brukte tynsle-lja.

Det er til Sandane de skal, på Langebu er der ikke hus lenger. Stølen ligger bare et par timer fra gården, på vegen over mot Maudal. Der er tre «kvilestader» på vegen, en etter den første bratte oppstigningen, så midt i den lange skråningen med frodig blåbær- og tyttebærlyng, og den tredje oppe på høyden med vidt utsyn over fjell og vann.

Stedsnavnene på stølsvegen kan være preget av at den har vært tråkket av kyr og geiter, slik som: «Sårføttaldalen», et smalt, steinet skar mellom den andre og tredje kvilestaden. Like ved stølen må en over åen, og det er ikke så rent liketil når en har noe å bære. En må hoppe og klatre fra stein til stein, og noen er svære og kuplete. Hesten må vasse et stykke høyere oppe, med kløv på ryggen.

Austumdalstølen på Sandane. Foto: Magnus Espeland, 1945.

Når stølsfolket kommer fram, er alt reint og ordentlig i støls huset. Der har vært noen oppe på forhånd og gjort i stand. Det er bare å pakke ut kløven, fyre opp i ovnen og bære inn vann til kveldsgrauten. Alle spor etter påskegjester som bruker å holde til der, er borte.

Dagen begynner ved ½ 7-tiden, det er ikke som i gamle dager da de stod opp med sola for å nytte duggen. Til frokost er det kaffe, brød, potetlompe («eplekaga») og ost. Fra bordet ved vinduet kan en sjå ut på «Sjusteidnen», som sola treffer kl. 7. Og så skynder mannfolkene seg ut for å slå, mens «breiejentene» rydder opp og vasker opp.

SLIK FORGIKK FJELLSLÅTTEN

I fjellslåtten har de gjennom lange tider brukt langorv. Ljåen var bundet til orvet med lærreim. I «skolpareimo» henger skolpen av tre med «kvass-steidn» og «ljålaget» som de retter ljåens vinkel med i forhold til orvet.

Stølsvollen blir gjødslet med kunstgjødsel nå, i gamle dager ble den «kvia» av dyrene, som fikk beite håen, eller «tøo» som det heter her. Sauene og geitene ble flyttet rund i «grindgarder» på vollen. Ved å ha suene i grind, adskilt fra lammene, ble disse siste hindret i å suge om natten, slik at sauene kunne melkes om morgonen.

Stølsvollen er «einål» dvs. den blir slått hvert år, og høyet der er «vadl-høy». Alle de andre teigene er «anæring» eller «triæring», de kan bare slås hvert annet eller tredje år. Før jaget de kyrne til den kanten hvor de ikke slo det året. Hver liten flekk av slåttemarka har ditt navn og er et lite hele som blir slått for seg. Rundt stølen ligger Åhaugane, Åtuene, Kuhagen, Store- og Litle Gjeidabakkjen, Huldrebakkjen – som «hullå» gjødsler så graset alltid er tjukt og saftig – og Håvardsdalen, Klatten og mange andre.

Alle små skorter og «tødna» blir slått, og slåttekarene må ta med seg hvert strå i hver lille krok og krik innenfor slåtteteigen. Her som ellers legges det stor vekt på at det skal gjøres ordentlig og se pent ut.

Arbeidsdelingen i slåtten er nøye gjennomført. Det er kvinnenens sak å breie høyet etter slåttekarene, snu, «rolva» og ta etterakst. Dessuten må de hjelpe karene med «byro» når de skal kneppe den og ha den opp på ryggen. Og så har de matstellet.

En «brier» burde kunne breie til 3 slåttekarer, da var hun like god som en «slåttar». Men nå kan det nok hende at forholdet blir et annet fordi alle gjerne vil til støls, og det forekommer at det er flere kvinner enn menn. Slåttekarene er ikke så begeistret for å ha breiere i helene på seg.

Alle breitlejentene bruker halvvanter når de breier, for ikke å bli såre i hendene. Og det er forståelig nok når de har den stadige gnissingen av riva dag etter dag og uke etter uke.

Mannfolkene har ingenting med breiingen å gjøre. Og de uttaler seg ikke engang på forespørsel til uvante breitlejenter om hvordan «kvirlane» skal legges. Dette kan være gjenstand for diskusjon, men er helt og holdent breitlejentenes sak. Når husmora er med, er det gjerne hun som har ledelsen og anviser hvorledes kvirlane skal anbringes. På stølsvollen der graset er tjukt, «sibreitla», skal det bare rakes fram fra steiner og fordypninger og spres jevnt utover så det ikke blir liggende i tykke dotter. Men der det er tynt med gras, må det rakes «kvirla», høyet må rakes sammen i sammenhengende flater så det blir lett å ta det igjen. Kvirelen må alltid ligge opp-ned i bakken, aldri på tvers. Slåttkaren går alltid opp-ned i bakken og slår. Kvirelen må være jevn og fin «på laget», ellers ser det slurvet og uordentlig ut. En må alltid tenke på hvorledes det tar seg ut.

Småjentene er ikke store før de må være med å breie, 12-13 år er vanlig, men 8-9 år er heller ikke sjelden. Og de får beskjed om å «raka vel», ellers får de en stygg mann (ektemann). Hvis de glemmer å brie noe høy, eller overser noen hull og kroker som er slått, og unnlater å «bæra høyet til vadlar», bære eller rake det fram til en kvirel nede på vollen, så får de høre at de har «spegebreitla». Og kritikken kommer gjerne fra slåttekarene, som også kan ha noe å si på kvirlane og den måten de er lagt på.

Når høyet er tørt på en ene siden, må det snus, og her er mannfolkene med. Alle går på rekke og rad og snur høyet ved å rake det mot seg i male striper og vippe det over. Er det godt vær, kan de rekke å snu en del før middagen ved 11 – ½ 12-tiden. Maten består gjerne av salt kjøtt eller klippfisk, poteter, flatbrød og blåbær suppe. Blåbær vokser det i overflod rundt støls huset. En begynner alltid med å spise litt av den søte suppen, så setter en den vekk, og tar den igjen til slutt ette hovedretten.

Etter en kort middagshvil er det ut igjen. Når høyet er helt tørt, «rolver» de det sammen i lange ruller eller «rolva». To og to går ved siden av hverandre og raker høy inn mellom seg. Hvis det ikke er par, så en må rolva aleine, blir han enkemann og det er vondt. Så begynner karene å

«fengja» - kjemme høyet mot seg dott etter dott, idet de presser det inntil foten til det er passelig stor fenja. Den løfter de over skulderen og støtter den øverst med riva, nederst med hånd og skulder. «Fenjo» legges på «byratoget» som er lagt ferdig ned på marka, heglet stikkes med den ene spissen ned i jorda slik at den ikke glir under lessingen. Når det ligger fire fenjer på toget, roper de «byr» og en av breitlejentene må da komme og kneppe toget og trekke mannen opp med ett rykk forover byratoget fra den sammenkrøpne stillingen han må innta når han bruker byratoget som fatle. Byro blir så båret hen til løa eller stakkstangen. I løa blir fengjo tatt av byro og lagt på plass, hvis noe av høyet er fuktig, legges det langs de gisne veggene for å tørke.

Under høyingen må en gå og ta «etteragsten», det er et tålmodighetsarbeid som nesten er for meget for de yngste breitlejentene, så en av de eldre tar gjerne det.

Ved ½ 4 – 4-tiden er det kaffe og potetkake og brød og ost. Er det ikke mer høy som er tørt, slår mannfolkene igjen. Det våte høyet får ligge utover, de bruker hverken sæting eller hesjing. Men det tynne og korte fjellhøyet tørker meget raskt, og det som en slår om morgonen, kan som regel høyes om ettermiddagen hvis været er rimelig. En risikerer alltid at noe av høyet blir skjemt i løpet av den lange tiden slått står på. Det er unngåelig som de finner seg i med stoisk ro. Verst er det hvis høyet blir halvtørt og vått igjen flere ganger, da er det ikke stort gagn i det. Derimot kan det holde seg friskt i mange dager hvis regnet setter inn mens det er ny slått.

*Solveig Listøl, f. Austrumdal henter høy i Langebuløa.
Foto: Arnfinn Austrumdal.*

Noen av utmarksløene har ikke gavlvegger. Når det er meget høy, setter de opp en «badde» eller «bedde» i hver gavl, det er som en slags stakk uten stang, men med vanlig buet overflate. Hvis høyet inne i løa siger meget, stapper de badden inn i løa.

Før hadde de mange slåtteteiger i fjellet langt fra løa på stølen, og der satte de opp stakker, en eller flere på hvert sted ettersom slått var stor til. «Store stakkstaen» er i grunnen den eneste de bruker ennå. Den er «triæring». Stien dit fra stølen kan få det til å grøsse i en som er litt svimmel. Den er ganske smal og går for det meste høyt oppe langs en bratt skrent som går rett ned i åen. Men det er ikke så langt. De har gjerne fire stakker der.

I en slik triæring-slått er det meget gammelt fingress, så høyet tørker fort, det behøves ikke snus engang.

Stakkstangen med «hattatorvet» på blir alltid stående fra den ene året til det andre. Laget med tørre kvister nederst ved foten av stangen, som skal holde høyet oppe fra bakken, blir også liggende over fra år til år.

SLIK LAGET DE HØYSTAKKER

Byrane bringes i en ring rundt stangen, og så begynner stekkingen når en har oversikt over hvor meget høy som skal i stakken. De tar fengja for fengja fra byrene og legger opptil og rundt stangen slik at stråene vender nedover. Han som står på stakken, trør høyet til idet han går rundt stangen, mens han holder seg fast med den ene hånden. Han må passe på at byggingen av stakken blir regelmessig og riktig. Etterhvert som sen vokser og han som står på stakken og han som sender opp høyet, ikke kan nå hverandre, må fengjene settes fast på rivetinnene, og så rekkes riven opp. Et stykke opp i stakken blir det lagt inn en «krage» - to bjerkekviser som legges i kors ved stangen og surses en gang rundt den – for å hindre at stakken siger for meget sammen. En legger gjerne inn flere hvis høyet er fuktig. Stakken skal til slutt være buet som et egg. Den blir stadig kjemmet med riva så at alle stråene vender nedover og vannet kan renne av. Når alt høyet er anbrakt, trær en «hattatorvo» inn på stangen og trykker den godt nedpå. Til slutt «vindbinder» de stakken med fire store bjerkegreiner som de henger inn på stangen og knytter godt sammen rundt stakken. De må passe godt på så ikke grenene trykker seg inn i stakken så vannet kan renne inn. Til tross for alle disse forsiktighetsreglene må de gjerne regne med at iallfall det ytterste laget på stakken blir skjemt av væte. Det kalles da «gjeida» - samme betegnelse som den ytterste, dårligste veden i en furustokk.

Det er alltid meget spøk og moro med den som står på stakken, enten det er gutt eller jente. Og når han eller hun skal ned av stakken, må de vise hva de duger til, det er ikke lett.

Fra Grøttelandstølen. Bildet er tatt pinsen 1933. I forgrunnen ser vi en høystakk, den er noe nedsunken gjennom vinteren, og så har de fylt opp høyløa med en «badde» ytterst i gavlen.

Foto: Alb. Per Thomsen.

Noen slåtteteiger i nærheten av stølen ligger i bratte skråninger og fjellknatter hvor det er greiere å velte høyet ned enn å bære høybøra. Slik er det med «Klatten» rett opp av stølshuset. De tar med seg høysekker opp og stapper høyet godt nedi og trekker til øverst. Sekken ser da ut som en flattrykt kule, og den styrtes utfor berget. Når alt høyet er brakt ned på denne måten, går de ned og tar sekkene i byratoget og bærer dem fram til løa. Hvis de om kvelden har fått tørket og høyet alt det høyet som er slått, er de «høylause». Det skulle de helst være hver lørdag.

Arbeidsdagen er som regel slutt ved ½ 8-tiden, da vanker det graut og surmelk. Og etterpå blir det gjerne reparert river som har mistet tinner. Hver har sin spesielle rive som de synes passer

godt i hånden og bruker under hele slåttan. Karenes «fengjerive» er kortere og kraftigere med større hode enn de rivene som breiarane bruker.

Når alt høyet på stølene er vel i hus, og stakkslåttene er ferdige, pleier de å dra ned til gården nå og begynne skurden. Og når sneen kommer, skal alt markahøyet fraktes hjem på slede.

Høylessing på Austrumdalstølen. Foto: Marta Hoffmann, 1943

NOKRE TILLEGG SOPPLYSNINGER

Per Spødervold (2011) har i tillegg nokre lause tanker om stølinga og slåttan:

I mor mi si tid slo dei på stølen Sannane (Sandane), på den gamle stølen Langebu, på den Store Stakkstaden, og på Langa Myra. På sistnemnde bygde dei ny løa i 1950, men den vart knapt nok brukt og datt ned rett før 1980. Her står nå ein salgs lagerbygning til hytteforeninga. På Sannanestølen vart det stølt med dyr fram til 1927 og dei slo her siste året i 1952. Men det vart ikkje slege i 1951, og det som vart slege året etter vart vistnok ikkje kjørt heim. Stølshuset brann ned i 1991 (pyroman) og det vart bygd hytte på tomta. Løa seig saman i januar 1995. Slåttan på Sannane og Store Stakkstaden vart filma av Marta Hoffmann i 1942.

Tidlegare slo dei og i Sandvassdalen. Det er bjørnehistorier både i Sandvassdalen og på Sannane som kanskje kan fortelja litt meir om stølinga der.

Mi oldemor Josefina Bendine Halvardsdatter Austrumdal blei fødd på stølen 5. august 1846. Det er fortalt at det var hennar oppgåve å bera stoveklokka på ryggen når dei skulle til støls.

Navn på noen av de enkelte teigene på stølen. Per Spødervold, 24. juli 1983.

TORVALD AUSTRUMDAL – EN DYKTIG HANDVERKER

Denne vogga laga Torvald til sin førstefødde i 1907. Den er som et vikingskip med dragehovud. Foto: Per Spødervold.

Torvald laga to hardingfele, den eine brukte han sjølv og den hang på fast plass i stova. Her er ei fele som ikkje var god nok til å lagast ferdig.

I verkstaden var det godt med utstyr.

YSTING AV EKTE GEITEOST

Per Spødervold (2011) har samla opplysninger om geiteholdet og om ystinga, og hvordan at det foregikk, slik han husker og som er fortalt av sine søskenbarn; Sollaug, Torfinn og Åslaug.

Ysting av ekte geitost var hovudinntekta i Austrumdal i mange år. Garden er som skapt for geitehald. Med sine gode beite som ligg slik at geita ser heim mest kvar ho ferdast, gjer sitt til at ho kjem fint heim om kvelden.

I 1914 vart det sett i gang med ysting av geitost. Det vart fyrst med ved under gryta den første tida fram til 1940. Då fekk ein elektrisk oppvarming av gryta. Ystinga heldt fram til 1957 og sidan vart mjølka levert på meieriet på Vikeså. I 1960 åra var det ca 70 geiter på garden og det vart då levert mellom 10-12000 liter geitemjolk. Årsmeldinga til Vikeså Meieri i 1942 fortel at dei då hadde 50 geiter og 5 kyr. Til 1 kg ost går det om lag 10 liter mjolk.

Oslo, 6. okt. 1958
Bjerkreim Meieri
Opplýring Sverre Alossåen
Vår familie har i de siste
30 år regelmessig fått kjøpe geitost fra
Torvald Austrumdal. Nu når Austrumdal
har innstillet ystingen, skriver han
og beklager ikke å kunne sende ost
som vanlig. Samtidig opplyser han at
de yster eldret ekte geitost, og han ber
mig henvende mig til Dem for om
det er mulig å få ost fra Dem.
Etter herr Austrumdals
anbefaling har jeg derfor spørre om
vi i høst kan få kjøpe
40 kg. ekte geitost.
som i tilfellet skal bli betalt så snart
nota foreligger. Deres svar imøtebees.
Arbødigst
Alv Selvaag
adv. President Harbitzgt 18, Oslo.

Brev fra kunde i Oslo til Bjerkreim Meieri etterat de i Austrumdal hadde sluttet å lage geitost.
Alv Selvaag har regelmessig i 30-års tid kjøpt ost fra Torvald Austrumdal.

Etter at geitene var mjølka om morgonen, vart mjølka boren frå fjøset til Ystekjellaren under kjøkken på huset. Her slo ein mjølka på den motordrivne separatoren. Etter at fløyten var skild frå, helte ein skummamjølka i ystegryta saman med mjølka frå kvelden før, og slo på varmen. Nå måtte separatoren og mjølkespanna reingjerast før det var morgonmat. Det var gjerne 40 -60 liter skummamjolk som skulle "kokast inn", dvs til det meste vatnet var fordampa. Når det meste vatnet var fordampa i eitt-to tida, var det viktig å røra heile tida i ostemassen. Det var Serina Austrumdal som stod for ystinga og ho kunne då gjerne samtidig med røringa, lesa eventyr for barnebarna. Det

kunne gå eit par timar med røring for at massen ikkje skulle klumpa og korna seg. Under røringa vart og fløyten sett til. Etterpå vart ostemassen lagd i ”ostereia”. Det var ein ca 80 cm trestamp som sveiv rundt samtidig som noko røregreier oppi sørja for å glatta ut ostemassen. Deretter hadde ein ostemassen oppi 4 kg store treformer. Desse var laga slik at ein etterpå kunne ta sidene på kassen frå kvarandre og ta osten ut. Osten blei lagra i eit lite rom ved sida av ystekjellaren. Etterpå skulle osten voksast og stemplast før den blei pakka i smørpapir og lagd i større kassar for sending.

*Serina Austrumdal i arbeid med ystinga en gang i 1950-åra.
Foto: Stavanger Aftenblad*

*Foto til venstre viser oste-gryta. Det var ei stor nyvinning da de fekk oste-gryte i rustfritt stål. Mye lettere å halde rein og elektrisk fyr. Foto til høgre viser oste-reia som ble brukt til å røre i ostemassen.
Foto: Per Spødervold, 1974.*

I gryta, reia og på rørespada vart det alltid att noko ”skrapost”. Når denne var varm var dette veldig godt. Eg hugsar at eg som liten gut tykte dette var den beste smak som kunne finnast.

Frå starten av hadde dei faste kundar som kjøpte ost for vidarealg. Det var kundar i både Stavanger og Oslo og osten vart mellom anna frakta med jernbanen frå Klungland stasjon. Det viser

eit oste-stempel som er å finna på gardsmuseet. Etterkvart blei det og levert geitost på meieriet på Vikeså. Årsmeldinga frå meieriet viser at det i 1942 vart levert 109 kg geitost til 4 kr pr kg. I 1945 vart det levert 352 kg og i tillegg 146 kg smør til 6,25 kr pr kg.

På dette stempelet står det:

T.AUSTRUMDAL
EKTE GEITOST
KLUNGLAND.ST

Det var Torvald og Serina Austrumdal som morgon og kveld mjølka 70 geiter til saman. Dei sat i golvhøgde, med føtene ned i eit hol i golvet. Så vart geita sleppt inn i denne "mjølkestolen" og dei kunne setja den låge, vide bøtta under geita og mjølka, før geita så vart sleppt ut ei anna dør saman med dei andre geitene som var ferdig mjølka. Dette var den tids «mjølkerobot».

Torvald og Serina heldt på å mjølka geitene kveld og morgon til dei var 85 år i 1969. Då vart dei fleste geitene seld til livs. Dei om lag 10 siste geitene vart slakta hausten 1971.

TRESKO-PRODUKSJON I AUSTRUMDAL

Ein av mange tresko laga i Austrumdal. Det var to maskinar som laga treskoa. Ein kopidreiemaskin innkjøpt i 1942 fresa to eller tre trestykke etter ein modell slik at ein sat att med trestykket forma som ein tresko. På bilete ser ein spor etter fresen som striper på tvers over overskoen.

Maskinprodusert tresko oppbevares i museet på garden.

Foto: Per Spødervold

TRESKO-MASKINEN

Ein heimelaga maskin fresa ut plassen for foten i skoen. Maskinen var laga av tre med nokre metalldele, mange av dei laga på smia på garden. Skoen vart fresa ut i to operasjonar. Først ein fres som fresa ut ifaret og plass for hælen etter ein mal som kunne byttast etter kva skostørrelse ein skulle fresa. Malen kunne og snus ettersom ein skulle fresa høgre eller venstre sko.

I neste fres blei plass for framfoten fresa ut. To treskoemner var festa på eit brett og midt mellom dei var ein ferdig laga tresko festa. Brettet kunne manøvrerast opp og ned, og tilsides. Ein fres for kvar tresko blei slik manøvrert inn treskoemna, mens ein slags følar gjekk inni den ferdige treskoen og passa på at det som blei fresa ut på dei to emnene var nøyaktig lik malen, dvs den ferdige treskoen. Fresen blei manøvrert opp og ned og tilsides manuelt med eit handtak. Framdriften av fresen inn i treskoen, vart gjort ved hjelp av ei treskrue med gjenger som sveiv ganske seint og skrudde fresen inn i skoen. Denne framdriften kunne og lett startast og stoppast ved å trø på ein pedal.

Fresar og framdrift vart drive av reimar som gjekk opp på reimskiver på akslingen i taket på verkstaden. Akslingen vart drive rundt av ei reim som gjekk ned til ein motor på golvet. Etter desse freseoperasjonane, stod bare noko manuelt finpuss att før treskoen var ferdig for sal.

Det vart laga mange tresko for sal i vintermånadane, men det minka av utover i femtiåra. Treskomaskinen står nå på Dalane Folkemuseum. Kopi-dreiemaskinen fresa og ut knaggane på orv og bogtre, som blei seld frå garden fram til midten av 60-åra.

Her ser me den heimebygde tresko-maskinen slik den står på Dalane Folkemuseum i Egersund. Som første operasjon vart det nytta ein fres som fresa ut ifaret og plass for hælen etter ein mal som kunne byttast etter kva skostørrelse ein skulle fresa. Fotoet viser den eine maskinsida med utstyret for denne operasjonen. Me ser også reimskiva som driver fresen. Herfra gjekk det ei flatreim opp under taket der drivakslingen for maskinen var. Maskinen var fastbygget i verkstaden i Austrumdal, og måtte sages laus når den vart flyttet til Egersund. Fotoet viser også ein laus mal ved sida av skoen, denne vart plassert bak treskoen i ein holder med styretapp som styrte utfresinga.

Foto: Per Spødervold des. 2011.

Me ser maskinen fra den sida kor plass for framfoten vart fresa ut. To treskoemner var festa på eit brett og midt mellom dei var ein ferdig laga tresko festa. Brettet kunne manøvrerast opp og ned, og tilsides. Ein fres for kvar tresko blei slik manøvrert inn i treskoemna, mens ein slags følar gjekk inni den ferdige treskoen og passa på at det som blei fresa ut på dei to emnene var nøyaktig lik malen, dvs den ferdige treskoen. Fresen blei manøvrert opp og ned og tilsides manuelt med eit handtak.

Foto: Per Spødervold, des. 2011.

I Austrumdal var dei sjølvhjelpete med det meste, dei laga verktøy og utstyr etter som det trongs. Dei hadde både smie og treverkstad. På museet i Egersund oppbevares derifrå også ei stor heimelaga bandsag der mesteparten er laga i solid trevirke.

TORVALD VAR MED I NORSK ETNOLIGISK GRANSKING

Torvald Austrumdal deltok i denne granskingen fra 1946 og frem til 1964. Han fekk tilsendt spørre-lister over forskjellige emner som han svarta på og sendte inn. Det var transport av høy, baking, vannbæring, gammel eng-kultur, gjødsel-stell, gjerde, kornskur osv. for å nevne noen få av de ulike emner han skreiv om fra Bjerkreim. Dette er verdifull kulturhistorie som tas vare på.

Den som har interesse av dette kan ta kontakt med Norsk Etnologisk Gransking ved Norsk Folkemuseum på Bygdøy hvor dette materialet finnes offentlig tilgjengelig.

*

ETTERORD

Denne gards-kulturhistorien fra Austrumdal har det vært særdeles gildt å arbeide med. Jeg er mest imponert av alt arbeid som disse folkene har lagt ned gjennom tidene, og alt som er blitt samlet gjennom generasjoner, av gjenstander og utstyr, men også gjennom fortellinger, både muntlige og skriftlige.

Så har det vært umåtelig gildt å samarbeide med Per Spødervold som har sine røtter fra stedet, og som gjennom mange år har samlet og tatt vare på det skriftlige materialet og har en rikholdig fotosamling fra denne garden.

Paul Tengesdal